

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

POVĚST O KRBATOVI V LITERATUŘE 20. STOLETÍ

(BAKALÁŘSKÁ PRÁCE)

LEGEND ABOUT KRABAT IN LITERATURE OF 20th CENTURY

(BACHELOR THESIS)

Vedoucí práce: PhDr. Věra Brožová

Autorka: Lucie Fürstová

2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze bakalářské práce je identická s její tištěnou podobou.

V Havlíčkově Brodě, dne 24. 6. 2011

.....

Lucie Fürstová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí této práce PhDr. Věře Brožové za její cenné rady, vstřícnost a trpělivost. Současně bych ráda poděkovala Svatavě Kadlecové a Milanu Váňovi za pomoc při práci s cizojazyčnou literaturou.

Obsah

Úvod	1
Vznik a vývoj pověsti o Křabatovi	3
Lužičtí Srbové a jejich sociokulturní situace ve 20. století	7
<i>Čaroděj Křabat</i> Měrcína Nowaka-Njechorňského.....	10
<i>Čarodějny mlýn</i> Jurije Brězana	19
<i>Čarodějův učeň</i> Otfrieda Preusslera	32
<i>Křabat</i> Jurije Brězana.....	47
Závěr	60
Seznam literatury	62
Resumé	66
Summary.....	67
Klíčová slova	68

Úvod

Již odpradávná se lidské vědění, respektive touha po vědění, otiskuje do příběhů. Touha po vyprávění (vyprávět i naslouchat) a nechat se vést příběhem patří k lidské přirozenosti. Každý národ si opatruje příběhy, které považuje za své. Ale hovořit ve středoevropském prostoru, do kterého vrylo uměle hranice až zběsilé dvacáté století, o izolovaných národech a izolovaných národních mýtech by bylo liché.

Ve své práci se budu zabývat krabatovskou látkou. Postava kouzelnického učně Krabata se stala nejen nedílnou součástí lužickosrbského písemnictví, ale byla a stále je inspirativní i pro autory jiných národností, české autory nevyjímaje. Příběh Krabata dokonce podnítil i četná divadelní, operní a filmová zpracování. Přes lokální blízkost je povědomí o této pověsti a o Lužici v českém prostředí v současnosti mizivé, nanejvýš poplatné působivé animované adaptaci z dílny Karla Zemana. I tato skutečnost se podepsala na vzniku této práce. Jak už napovídá její název, předmětem mého zkoumání se stalo zpracování pověsti o Krabatovi v literatuře dvacátého století.

Kladu si za cíl postihnout, jakým způsobem se na jednotlivých autorských adaptacích pověsti o Krabatovi podepsala dějinná situace dvacátého století, případně osobní zážitky autorů.

Mým záměrem nebylo zmapovat veškeré literární pokusy o adaptaci této látky za posledních sto let. S ohledem na rozsahové omezení práce jsem svou pozornost soustředila na nejvýznamnější texty z hlediska kritického ohlasu a zároveň na díla čtenářsky nejpopulárnější. Jsou jimi *Čaroděj Krabat* Měrcína Nowaka-Njehorůského, *Čarodějův učeň* Otfrieda Preusslera a *Čarodějný mlýn a Krabat* Jurije Brězana.

Největší potíže při zpracování daného tématu mi činilo shromáždit dostatečný počet vypovídajících pramenů a sekundární literatury. Bohužel se ukázalo, že pramenná základna v českém jazyce je nedostatečná. Co se týká dějin Horní a Dolní Lužice a jejich historického vývoje, jeví se přínosnou publikace trojice autorů Bobková Lenka, Brězina Luděk a Zdichynec Jan *Horní a Dolní Lužice*, zajímavým způsobem na lužickosrbskou problematiku nahlíží dále publikace Petra Kalety *Češi o Lužických Srbech*. Mnohem horší je situace co do reflexe lužickosrbského písemnictví. Doslova jedinou použitelnou a zároveň velice kvalitní publikací je nedávno vydaná *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami* autorky Heleny Ulbrechtové. Samozřejmě

existují publikace Vladimíra Zmeškala (*Lužičtí Srbové a jejich písemnictví*), případně *Úvod do studia lužickosrbského písemnictví* Josefa Páty, ale jedná se o publikace staršího data a je nutno je číst pozorně, neboť jsou psány v intencích doby, v níž vznikaly.

Bylo tedy nutno obrátit svou pozornost do Německa, kde panuje o krabatovskou pověst (stejně jako o Lužici jako takovou) v rámci odborné veřejnosti velký zájem, paradoxně od dob, kdy byla Lužice součástí Německé demokratické republiky a byla často využívána k sebe prezentaci totalitního režimu. I cizojazyčné studie bylo tedy třeba číst s patřičným kritickým odstupem, neboť šlo často o texty poplatné marx-leninskému vidění literatury.

Jednoznačně největším přínosem byly pro mne dva aktuální německé sborníky studií na krabatovské téma: *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage editora Martina Neumanna vydaný roku 2008 univerzitou v Postupimi a *Krabat. Analysen und Interpretationen* redaktora Kristina Lubana vydaný taktéž roku 2008 v Chotěbuzi. Jako významnou hodnotím (přes výše zmíněné dobové úlitby) i studii Georga Krause *Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur*.

V úvodu své práce podávám základní informaci o genezi pověsti o Krabatovi. Následuje část pojednávající o situaci lužickosrbské společnosti a literatury ve dvacátém století. Teprve poté analyzuji dílčí texty, které řadím chronologicky podle data vzniku. V každém textu se snažím soustředit se nejdříve na motivy, které obohacují látku pověsti, posléze na nejrůznější aspekty textu korespondující s dobou, v níž text vznikl.

Vznik a vývoj pověsti o Krabatovi

Základem pověsti o Krabatovi se stal příběh skutečné historické osobnosti Johanna Schadowitze (Jana Šadoviče). „*Stěží u jiné historické osobnosti Lužice jsou pravda a legenda, dějiny a pověsti tak nerozlučně propleteny jako je tomu u Krabata. Že šlo o mistra kouzel, který je historicky schován za jakýmsi předobrazem, to ještě dnes mnoho lidí fascinuje.*“¹

Historickou osobností Johanna Schadowitze se zabývala Dr. Susanne Hose ve své studii *Krabat und die Erzählforschung. Eine Diskursbetrachtung*. Pokusím se zde nyní stručně shrnout výsledky jejího bádání:

Jméno Krabat se poprvé objevuje roku 1848 v rukopisné Wittichenauské kronice. Městskému kronikáři Franzi Xaveru Schneiderovi však tehdy nešlo o zaznamenání jakéhokoliv legendárního vyprávění, snažil se pouze o pravdivý záznam městských dějin. Cituje knihu úmrtí katolické obce: „*Am 29. Mai 1704 starb in Groß-Särchen der ausgediente Oberst Johann Schadowitz, 80 Jahre alt, in Agram in Kroatien geboren und wurde in der Pfarrkirche in Wittichenau begraben*“² a připojuje: „*Der Volksmund nennt diesen kroatischen Obersten ‚Krabat‘ und hält ihn für einen Zauberer.*“³ Johann Schadowitz se do obce Groß-Särchen (okres Hoyerswerda) dostal po té, co tam za své zásluhy ve válce proti Turkům obdržel poplužní dvůr. Celý objekt i se třemi obytnými domy ovšem, dle kronikáře Gottloba Frenzela, 7. dubna 1691 vyhořel. Možná právě tato událost spolu s velmi rychlou obnovou vyhořených budov se stala základem zvěstí o spolku nového pána s ďáblem. Jistě zapůsobilo i to, že Schadowitz byl vlastně cizinec, jeho zevnějšek, ale i chování bylo odlišné a přitahovaly pozornost obyvatel. Po té, co zemřel, se jeho majetek dostal do vlastnictví kněžny Ursuly Catariny Lubomirské z Teschenu. Ta jej o rok později prodala Marii Anně von Spiegel. Od roku 1711 spravoval někdejší Schadowitzův majetek Johann Kubitz.⁴

---

¹ HOSE, Susanne. *Krabat und die Erzählforschung. Eine Diskursbetrachtung*. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 55. (překlad Svatava Kadlecová, tak i nadále ostatní citace z tohoto textu)

² 29. 5. 1704 zemřel v Groß-Särchen vysloužilý plukovník Johann Schadowitz, 80 let, narozen v Agramu [dnešní Záhřeb] v Chorvatsku a pochován ve farním kostele ve Wittichenau.

³ Lidé nazývají tohoto chorvatského plukovníka Krabat a pokládají ho za kouzelníka.

⁴ HOSE, Susanne. *Krabat und die Erzählforschung. Eine Diskursbetrachtung*. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer

„Schadowitz žil v Groß-Särchen jen krátce a byl to už starý muž. Z jakých důvodů se jeho osobnost stala jádrem lidového vyprávění? Zjevně to byl zasloužilý a odvážný jízdni vůdce, který dokázal věci, jež hraničily se zázrakem. Zároveň to byla cizorodá osoba, mravy i řeč ho vymezovaly od okolí a činily ho netypickým. Tak si lze vysvětlit, že jeho postava, více než kterákoli jiná, přitahovala lužické pohádky, pověsti a historky o šibalech. Současně na něm visela pověst něčeho hrozného: chorvatské jízdni svazy byly v třicetileté válce pověstné. To činí brzké pozitivní hodnocení chorvatského důstojníka nepravděpodobným. Teprve s ustupujícím vědomím o souvislosti jména Krabat = Chorvat se prosadila změna významu. Konečně pověst nevzpomínala na starého pána särchenského popluží, nýbrž tvořila novou historku, jejímž hrdinou byl ryzí Srb. S mizejícím vědomím o válce 1618-1648, která měla pro slovanské obyvatelstvo mezi Labem a Odrou katastrofální důsledky, se mohla prosadit změna významu. Pověst sama ovšem zůstala v okruhu motivů starých čertovských či čarodějnických mýtů.“⁵

Pověst o Krabatovi vznikala z vyprávění, které se v okolí obce Groß-Särchen ovíjely kolem historické osobnosti, chorvatského plukovníka jezdeckva Johanna Schadowitze.⁶ K nim se potom přidaly další nejrůznější bájně, pohádkové a komediantské prvky pocházející z historek o čarodějnicích, černokněžnicích a šprýmařích, známé v německé i slovanské národní tradici, částečně i ze srbských a chorvatských pohádek, které si s sebou plukovník resp. jeho družina přinesli do Lužice.⁷ Mnoho čarodějnických historek o Krabatovi jsou tak rozšířené i v mnoha jiných lužickosrbských pověstech a o Krabatovi se tedy nevypráví ani výlučně, ani původně. Pouze se zde přimykají k jeho osobě.⁸ Můžeme tedy konstatovat, že pověst o Krabatovi je konglomerátem různých motivů, z nichž si ovšem lužickosrbská lidová tradice vytvořila samostatnou uzavřenou srbskou pověst.

Pověst se formovala a variovala po celé devatenácté století. Susanne Hose zkoumala, jakými motivy je utvářeno povědomí o Krabatovi v současnosti. Jejich konečný

---

sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 55 – 57.

⁵ KRAUTZ, Stefanie. Krabat – Eine Hoffnungsgestalt des sorbischen Volkes? In *Krabat: Analysen und Interpretationen*. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 156 – 157. (překlad Milan Váňa, tak i nadále ostatní citace z tohoto textu)

⁶ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - rěč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 186. (překlad Milan Váňa, tak i nadále ostatní citace z tohoto textu)

⁷ tamtéž s. 186.

⁸ KRAUTZ, Stefanie. Krabat – Eine Hoffnungsgestalt des sorbischen Volkes? In *Krabat: Analysen und Interpretationen*. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 158 – 159.

výčet, ke kterému dospěla, se až na drobné detaily překrývá se základními okruhy motivů jednotlivých zpracování pověsti:

- žebrající chlapec, pasáček
- kouzelnický učeň v černém mlýně
- mlynářští pomocníci se promění v havrany
- osvobození ze mlýna matkou nebo děvčetem
- boj s kouzelníkem o knihu kouzel (koraktor) a vítězství pomocí proměňovacího kouzla
- služba u saského kurfiřta, pomoc ve válce s Turky
- pán v Groß-Särchen
- kouzlo s ovsem (občas vykonané sluhou)
- jízda vzduchem, karambol na kamenické kostelní věži
- zničení knihy kouzel a vysvobození⁹

Dále bychom sem mohli zařadit motivy:

- smrt jednoho z mlynářských tovaryšů
- kouzlení s prasaty
- bílá holubice nebo labuť jako symbol spásy
- vražda přítele během záchranu kurfiřta z tureckého zajetí

Už raná znění pověsti v 19. století obsahují téměř všechny motivy důležité pro další vývoj postavy Krabata a struktura jejich vyprávění je při tom relativně jednotná. V poslední třetině 19. století vystupují do popředí větší interpretační souvislosti a blízkost k faustovské látce.¹⁰

V nejranějším zpracování Joachima Leopolda Haupta *Von einem bösen Herrn in Groß-Särchen* zůstává zlý pán z Groß-Särchen bezejmenný. Jméno Krabat vzniklo z označení jeho původu: „Kroat“ – srbsky chorwat – „Krabat“. Písemně se „Krabat“

---

⁹ HOSE, Susanne. Vom Magier zum Markenzeichen. Krabat in der Lausitz. In *Krabat: Analysen und Interpretationen*. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 139.

¹⁰ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 20 (překlad Svatava Kadlecová, tak i nadále ostatní citace z tohoto textu)

poprvé objevuje ve zpracování Michała Hórniku z roku 1858. Jméno Johanna Schadowitze se nevyskytuje v žádné z pověstí.¹¹

Pravděpodobně vlivem lužickosrbského národního obrození došlo k tomu, že se do pověstí začal dostávat jistý národnostní rozměr. Z Krabata se postupně stal lužickosrbský národní hrdina a osvoboditel. Postava, do níž lidé vkládali své touhy a naděje. „Podle některých pověstí totiž Krabat ke konci života užíval svého umění jen pro dobro svých poddaných. Chránil jejich pole před krupobitím, měnil bažiny a písčité pouště v úrodné louky a pole. Na konci života osvobodil své poddané z nevolnictví, své pozemky rozdělil mezi chudé. V podvečer života se stal mírným a zbožným, dobrým pánem.“¹² Charakteristika Krabata jako osvoboditele rolníků je zvláště výrazná například ve zpracování pověsti od Georga Pilka nebo v *Čaroději Krabatovi* Měrcina Nowaka-Njehorňského.

Zápisy lidových pověstí vystřídaly ve dvacátém století umělecké adaptace Měrcina Nowaka-Njehorňského, Otfrieda Preusslera a Jurije Bržana.

Stejně jako lze cítit dobové tendence ve variantách pověsti z devatenáctého století, je tomu tak i v textech vznikajících v šíleném klimatu století dvacátého.

---

¹¹ KRAUTZ, Stefanie. Krabat – Eine Hoffnungsgestalt des sorbischen Volkes? In *Krabat: Analysen und Interpretationen*. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 158.

¹² tamtéž s. 159.

Lužičtí Srbové a jejich sociokulturní situace ve 20. století

Na počátku dvacátého století se zdálo, že by národně-buditelské snahy intelektuálů z řad nejzápadnějších Slovanů, Lužických Srbů, mohly dojít šťastnému konci. Někteří historici se dokonce domnívají, že se vymírající národ po téměř půlstoletí trvajících snahách skutečně podařilo zformovat. Roku 1904 byl Maticí lužickosrbskou za podpory slovanských přátel slavnostně otevřen Maticní dům v Budyšině a vzhledem k vzestupu lužickosrbského písemnictví a národopisu můžeme hovořit i o renesanci lužické srbštiny jako národního jazyka. Roku 1912 pak byla založena organizace Domowina zastřešující mnoho dílčích národních sdružení. Lužických Srbů bylo tehdy v oblasti Horní a Dolní Lužice na 150 000. Veškeré snahy však ztroskotaly katastrofou první světové války, která sice dala vzniknout Československu (jehož politici mimo jiné uvažovali i o připojení obou Lužic jako historických území Koruny české), ale k osamostatnění či samosprávě Lužice naopak definitivně zavřela dveře. Celý projekt se rozpadl jako domeček z karet a Lužice se tak pouze rozpačitě vzpamatovávala z do té doby nevídaného, po čtyři roky trvajících masakru, který zasadil evropskému myšlení první z nesmazatelných ran.

Druhá na sebe nenechala dlouho čekat. Přece jen znovu ožívající národní hnutí nemilosrdně potlačil nastupující německý nacismus. Desetitisíce Lužičanů padlo v druhé světové válce. I přesto můžeme po jejím skončení zachytit opětovné snahy o získání autonomie, ovšem znovu neúspěšné.

„V roce 1949 se Lužice stala součástí Německé demokratické republiky, která se vyvíjela pod vlivem Sovětského svazu. Byl vyhlášen zákon na ochranu práv lužickosrbského obyvatelstva (luž. *Zakoń wo zachowanju prawow serbskeje ludnosće*) s četnými právy v kulturní a vědecké oblasti. Rozvíjely se lužickosrbské organizace, školství, tisk, byly vydávány publikace, instalovány dvojjazyčné nápisy a příslušníci mladé uvědomělé generace Lužických Srbů usilovali o odlišení od německého prostředí.“¹³ Byla to doba značného kulturního rozkvětu. Lužičtí Srbové jako menšina poprvé dosáhli rovnoprávnosti a dostalo se jim dosud nevídané podpory. To vše mělo příznivý vliv i na možnosti literární produkce.¹⁴

---

¹³ KALETA, Petr. *Češi o Lužických Srbech*. Praha: Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2006. s. 15.

¹⁴ Helena Ulbrechtová doplňuje několik zásadních údajů: „v lednu 1946 vznikl v Radworu Učitelství ústav, vedoucím se stal M. Nawka, v dvojjazyčných školách bylo v prvních letech po válce zaměstnáno 170 srbských a 12 německých, převážně mladých učitelů. V roce 1947 byl položen základní kámen k novému ‚Srbskému domu‘, dokončenému v roce 1956. V červnu 1947 byly znovu otevřeny srbské tiskárny, začaly

„Hodnocení lužickosrbské literatury poválečného období spadá do problematiky teorie literatur socialistických států, které v prvním poválečném desetiletí stály převážně pod praporem socrealismu. [...] Na 1. sjezdu spisovatelů Německa v roce 1947 v Berlíně byl socialistický realismus prohlášen za kulturněpolitickou výchovnou formu v umění a literatuře.“¹⁵ Požadavky socialistického realismu nebyly pro spisovatele vždy zcela jednoduché, na druhé straně lze však konstatovat, že díky tomu, že lužickosrbská literatura byla vždy z velké části laděna sociálně, nebylo pro ni nepřijatelné se těmto novým požadavkům přizpůsobit. Navíc kultura i literatura Lužických Srbů poskytovala celou řadu východisek, která se pro socialistický realismus ukázala jako vhodná – Lužičtí Srbové viděli např. ve svém venkovském a dělnickém původu identifikační moment s novým státem. Výrok Jurije Brězana, který označil založení NDR za nejdůležitější okamžik jeho života, mluví za vše. Právě Jurij Brėzan a Mėrcin Nowak-Njehorňski se prohlašovali za zakladatele socialistického realismu, přičemž Mėrcin Nowak-Njehorňski zůstal jeho principům věrnější.¹⁶

„Pro Lužické Srby byla tato doba velice příznivá, proto se nemůžeme divit určitému nadšení a přijetí socialistických ideálů. [...] Socialistický realismus jako klišé a doktrína si [však] svou pozici až do konce existence NDR udržel pouze oficiálně – tak jako v ostatních socialistických zemích se od druhé poloviny 60. let ukazovala jeho neživotnost. Právě v tomto období probíhá hranice mezi socrealismem a literaturou období socialismu [které je třeba rozlišovat].“¹⁷

Ač se Lužickým Srbům dostalo v tomto období značné podpory, docházelo k jejich další asimilaci. „NDR podporovala Lužické Srby pod záštitou Sovětského svazu v rozvoji jejich kultury, ne však v jejich národních právech. To lze nazvat politikou

---

vycházet noviny Nowa doba. Hudební skladatel Bjarnat Krawc získává titul národního umělce. Dne 1. září 1947 byla založena ‚Sorbsche Oberschule‘ v Budyšině. Dne 23. 03. 1948 byl přijat návrh na právní zakotvení lužickosrbského národa, potvrzené v nové ústavě ze dne 7. 10. 1949 ve čl. 11. Od roku 1951 se lužičtí literáti účastní sjezdů německých spisovatelů a stávají se laureáty národních cen. Roku 1951 byl založen Institut za serbski ludospyt v Budyšině (jeho dnešní status Serbski institut e. V. pochází z roku 1992). Roku 1952 byl založen státní soubor písní a tanců. Od roku 1956 se vyučoval lužickosrbský jazyk ve všech školách v oblasti Drážďan a Chotěbuzi; v oblasti přímé výuky se však později situace začala zase zhoršovat. V roce 1956 byla vytvořena cena J. Barta-Čišinského. V letech 1963 – 1964 vzniklo dvojjazyčné divadlo, v letech 1975 – 1956 bylo založeno dolnolužické gymnázium. Pro představu kvantity literární produkce uvádíme počet všech vydaných titulů v letech 1971 – 1975 v nakladatelství Domowina: 335 titulů v 1, 2 milionech exemplářů.“ (Srov. ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 181.)

¹⁵ ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 181.

¹⁶ tamtéž s. 183.

¹⁷ tamtéž s. 182, 185

kulturního nacionalismu a lze hovořit spíše o podpoře lužickosrbského folkloru, nikoli národa.“¹⁸

---

¹⁸ KALETA, Petr. *Češi o Lužických Srbech*. Praha: Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2006. s. 15.

Čaroděj Krabat Měrcína Nowaka-Njehorňského

Důkazem, že se ideologie socialismu nevyhnula ani literatuře psané primárně pro děti, je dílo již zmíněného Měrcína Nowaka-Njehorňského¹⁹ - *Mištr Krabat-Powědka wo dušnym serbskim kuzlarju* (1954), do češtiny přeloženo Bohumilou Šretrovou jako *Čaroděj Krabat* (1961). Toto dílo můžeme zároveň považovat za první výrazné zpracování krabatovské látky ve dvacátém století.

Nowak vychází z předchozích pověstí o Krabatovi a nově je přepracovává. „Při převyprávění pověsti se Nowak snaží podržet pokud možno všechny motivy jednání pověsti, nenechat odpadnout žádné části, látku pověsti dále dobudovávat a rozšiřovat ji přidavnými momenty z jiných variant a lidových látek. Proto se smiřuje i s vnitřními obsahovými rozpory pověsti.“²⁰

Nowak zásadním způsobem prohlubuje sociální aspekt a celkový kulturněpolitický obsah pověsti. Využití mnoha motivů je u Nowaka realističtější než v pověsti. „Silnější vtažení dějinných momentů²¹ do jeho vyprávění mu umožňuje konkrétněji zachytit společenskokritickou výpověď jako historickou pravdu. Tím zvyšuje blízkost skutečnosti a realismus svého vyprávění oproti pověsti. Do převyprávění nechává autor vtékat historické zkušenosti a poznatky své i svých současníků. K dispozici jsou mu historická zkušenost a zorný úhel epochy tvorby základů socialismu stejně jako osobní zkušenosti sociální nouze z obou prožitých světových válek a poválečných časů či zkušenosti z vojenského života v Hitlerově wehrmachtu.“²²

Nowak, jako přesvědčený socialista, přizpůsobuje i syžet příběhu socialistickým idejím. Nezřetelněji lze tento posun zachytit v líčení sociální úrovně obyvatel, kde viditelně nalézáme koncept třídní společnosti. Krabat nechodí žebrotou proto, že by byl sirotek a neměl nikoho, kdo by se o něj postaral. Nowakův Krabat má rodiče (nevlastní) a Nowak ho tak nechává chodit žebrotou záměrně – aby posílil obraz ubohosti venkovských

---

¹⁹ Měrcín Nowak-Njehorňski se narodil 13. června 1900 ve vesnici Njehorň, podle níž si později zvolil svůj pseudonym. Byl malířem, prozaikem, publicistou a překladatelem. Měl od mala velký výtvarný talent, který později rozvíjel na studiích v Lipsku, Drážďanech, Varšavě a dokonce i v Praze u Maxe Švabinského. Působil jako redaktor. Stejně jako mnozí jiní redaktoři lužickosrbských časopisů byl krátký čas vězněn. Za druhé světové války byl nucen sloužit jako člen wehrmachtu, konec války strávil v americkém zajetí. Jako umělec a národní činitel byl aktivní i po válce. Zemřel oslavován ve věku devadesátilet ve své rodné vesnici.

²⁰ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 189.

²¹ Děj se odehrává po Třicetileté válce

²² KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 189.

obyvatel. Chudoba, nouze, zubožování a vykořisťování rolníků je zde zobrazováno naprosto nepřiměřeně k žánru pohádky. To vše je připisováno pánům, sedlákům, knížatům, atd. Pro ilustraci uvádím několik ukázek:

„Ale nejhůře bylo tehdy v Lužici. Zde na vesnici nejen že lidi soužila veliká bída a nouze, ale často pocítili na svých zádech i panský karabáč; páni je bili, trýznili, ba zakazovali jim i písně a tance, i sváteční šaty. Veselit a bavit se – to směl jen pán. Sedláček směl jen platit daně, směl robotovat a dřít se i ve svátek.“²³

„Do školy mohli chodit jen synové a dcerky vznešených bohatých lidí, pánů a boháčů. A tito páni a boháči si mysleli, že bude lépe, když chudáci zůstanou déle hloupí, protože tak je mohli více utlačovat.“²⁴

„Dobří lidé se nad ubohým hochem smilovali a neodepřeli mu almužnu, ale skoupý boháč jej nejednou vyhnal s křikem ze vrat.“²⁵

„Králové a knížata bývají nevděční. Myslí si, že poddaní jsou povinni jim sloužit a že jim za to nepatří žádný zvláštní dík nebo odměna.“²⁶

„Tak to bývá, velcí páni se hádají a lid musí za to krvácet. Pro dobrodružství a hloupost králů a mocnářů musí i přítel vlastního přítele zahubit.“²⁷

„Jestliže jsou chudoba a žebrácký život v lidové pověsti brány v největší míře jako pouhý objektivní fakt, pak Nowakova úvaha tento sociální jev hodnotí a vášnivě odsuzuje jako nespravedlivý a lidsky nedůstojný.“²⁸

Každý, kdo má vyšší postavení, je nelida. To platí nejen o sedlácích a handlířích (*„Kulovští handlíři byli skutečně velcí zloději, opravdoví vykořisťovatelé a pijavice, kteří šidili ubohé sedláčky, div z nich kůži nestáhly. Však z toho jim narostla taková velká břicha.“²⁹*), ale i o královském kuchaři, o němž autor doslova říká: *„Královská kuchař byl starý a zlostný, skutečný nelida, který nemohl vesnického chlapce ani vidět, a tak mu často dal úplně bez příčiny pohlavek anebo ho chytil za ucho, nebo za vlasy a i jinak ho trápil.“³⁰* To samé platí o celém královském dvoru, o královských ministrech, komornících a rádcích, kteří *„by často krále přemluvili k nějaké špatnosti, z níž by byli měli velký užitek, a*

²³ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrčín. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961 s. 6.

²⁴ tamtéž s. 8.

²⁵ tamtéž s. 8.

²⁶ tamtéž s. 33.

²⁷ tamtéž s. 29.

²⁸ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 189.

²⁹ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrčín. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 16.

³⁰ tamtéž 22.

tady ten protivný lužickosrbský neotesanec to králi tak často rozmluví a oni pak mají škodu.“³¹ I saský král musí být alespoň pořádně tlustý, aby se ukázalo, „jak si žije“.

Naopak prostí obyvatelé jsou líčeni jen v těch nejlepších barvách. Krabatův otec vystupuje jako čestný a poctivý občan, „*dobromyslný, pokorný a prostý člověk, jeden z těch robotníků, kteří do sebe dali kopat a nikdy ani nepomysleli na to, že by si mohli nějak polepšit.*“³² A aby si vzal trochu majetku, který handlíři nepoctivě získali, na to se ani neodvážil pomyslet. Kovář se zděsí surového přání mlynáře-čaroděje, který žádá koni (proměněnému Krabatovi) přibít čtyři rozžhavené podkovy. A Krabatův sluha je vykreslen jako chytrý a zvědavý mládenec.

„Uprostřed tak silně diferencovaných postav jeví se Nowakův Krabat jako sociálně vědomě jednající figura s jemnějším smyslem pro spravedlnost a výraznějším sociálním postojem než Krabat lidové pověsti.“³³ Krabat v podání Měrcína Nawaka-Njehorňského je vykreslen jako člověk z lidu, který ačkoli občas využije svého umění k šibalským kouskům, užívá ho především ku prospěchu ostatních. Dobrým pomáhá a zlé trestá.

Prochází jistým vývojem: po vysvobození ze spárů Černého mlynáře se nejprve vrací do své chudé rodné chaloupky, aby svým nevlastním rodičům i sobě samému dopomohl k lepšímu živobytí. Zanedlouho se však vydává do světa a začíná uplatňovat své dovednosti i pro pomoc cizím lidem.

*„Kde Krabata štědře přijímali, tam toho nikdy nelitovali; bohatě se jim odměnil. Kde větrný mlýn mlčel a kolo se nechtělo točit, protože bylo bezvětrí, tam Krabat dobrému mlynáři poslal vítr, jaký potřeboval, skoupému však poslal takovou vichřici, že celý větrný mlýn povalila. A to takovému mlynáři patřilo! Zlému odvedl poslední kapku vody, takže bylo ve mlýně ticho jako v kostele, ale dobrosrdečnému poslal vody i v době velikého sucha, když předtím již celé týdny mlýn musel zahálet. Tak Krabat putoval krajem, skoupé, líné, zlostné a zlé lidi trestal, zle si s nimi zahrával a dával jim na pamětnou – hodné, štědré a pilné odměňoval, podporoval je a pomáhal jim, kde jen mohl.“*³⁴

Po válce s Turky Krabat za pomoc králi dostal statek ve Zdžarach, kde hospodařil. Léta mýjela a Krabat si uvědomil, že z jeho práce doposud nevzešlo nic pořádného, nic, co by někomu zásadně prospělo, pomohlo či učinilo někoho šťastnějším.

---

³¹ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcín. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 35.

³² tamtéž s. 16.

³³ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 190.

³⁴ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcín. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 24 – 25.

„Pochopil, čeho je nejvíce třeba: hlavně pomoci lidem a zařídit to tak, aby byli sytí, spokojení, šťastní a veselí.“³⁵ Z močálů a tůní odvedl vodu, písčiny zavlažil, trnky proměnil ve švestky, slívy a broskve, na pláňatech vykouznil jablka, na planých hruškách máslovky, plevel proměnil v ječmen, pýr v pšenici... To vše, aby se jeho vesničanům spokojeně žilo. Stále však s tím nebyl spokojen, připadalo mu, že udělal málo a že musí udělat víc. Proto řekl: „*Já přece panuji na dvoře a na půdě, kterou před časy cizí loupeživí rytíři sebrali lužickosrbským sedlákům. A dnes musí tito sedláci pracovat na mých polích jako poddaní. Copak mám právo žít z potu a práce druhých a využívat slabých a bezmocných, abych se měl dobře a nemusel nic dělat? S tím bude okamžitě konec a dost! A statkář Krabat dal svolat všechny své poddané, vesnické robotníky a všechnu čeleď a k tomu ještě hajného, správce a oba hejtmany, a když se všichni shromáždili na dvoře, tu jim oznámil, že od nynějška je poddanství zrušeno a že se ruší všechny roboty, že nikdo už nesmí platit, chce-li se přestěhovat tam, kde se mu lépe líbí, že se mohou ženit bez povolení pána, zkrátka, že už nejsou poddaní, ale svobodní lidé.*“³⁶

Všechna svá pole a pozemky rozdělil na 40 parcel a rozdal svým bývalým poddaným, stejně jako všechen svůj další majetek.³⁷ Sám nakonec dožíval, všemi oslavován, v podnájmu v zdžarovské hospodě. Jako dotvrzení jeho obětavosti a velikosti je před závěr zařazeno opětovné Krabatovo postesknutí, že je toho pramálo, co udělal, že sice zařídil, aby se jeho lidem vedlo dobře, ale že na světě je ještě mnoho a mnoho chudých a utlačovaných, kterým pomoci nedokázal.

Krabata sice můžeme vidět jako prototyp socialistického hrdiny, nesmíme však přehlížet „národní rozměr“ této postavy – Krabat jako osvoboditel a ochránce lužickosrbského lidu. Ač v díle výslovně o Lužických Srbech nenajdeme ani zmínku, je více než jasné, že lid, jenž je Krabatem osvobozen a ochraňován, je právě lid lužickosrbský. Svědčí o tom nejen lokalizace příběhu a výběr hlavní postavy, ale hlavně odkazy na konkrétní události z lužickosrbských dějin: potlačování tradičních projevů lužickosrbského folkloru (písni, tanců, lidového kroje), bohoslužba v cizím jazyce, povstání a sedlácké bouře, touha po národním osvoboditeli. V neposlední řadě to dokazuje

---

³⁵ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcín. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 43.

³⁶ tamtéž s. 44.

³⁷ Zde vidíme krásnou paralelu s Nowakem samým, který odkázal celý svůj majetek srbské Domowině. V jeho domě v Njehorňi je nyní jemu věnované muzeum.

i fakt, že Nowak se od doby, kdy si začal uvědomovat svou národní identitu,³⁸ zaměřil převážně na činnost ve prospěch nejmenšího slovanského národa.

Nowak-Njehorňski, stejně jako někteří z autorů pověstí o Krabatovi, do díla promítá své naděje a přání týkající se osudu Lužických Srbů.

O ideovém příklonu k socialismu svědčí i způsob kritiky církve. Církevní hodnostáři (konkrétně kněží) jsou v textu zmiňováni pouze dvakrát, ale v obou případech se jedná o jednoznačně negativní pohled.

V prvním případě, je kněz líčen jako pravá ruka pánů a boháčů. Jako člověk, který má ve jménu Boha držet venkovský lid na uzdě, aby se nevzpíral příkazům panstva. Když budou venkované poslušní, pak je čeká zasloužená odměna v nebi.

„Panáčci z kazatelen ještě napomínali trýzněný lid, aby trpělivě a pokorně nesl svůj kříž, že za to budou odměněni v nebi.“³⁹

V druhém případě je kněz (stejně jako páni) představen jako zištný a vypočítavý pokrytec, který s Krabatem udržuje dobré vztahy pouze proto, že by z toho mohl mít sám užitek. Je to nečekaný postoj i z toho důvodu, že jako představitel církve té doby by měl podle „dobové normy“ označit Krabata za kacíře a nechat upálit. Tak o Krabatovi mluví plukovník, když ho navrhuje jako možného zachránce krále z tureckého zajetí: *„Ten prý umí – tak o něm povídají – víc než chleba jíst. No, je to takový kouzelník, vlastně bychom ho měli upálit.“⁴⁰* Kněz navíc vystupuje jako člověk, který na rozdíl od trýzněného venkovského obyvatelstva nemá očividně co na práci, a proto Krabata *„stále a stále prosil, aby mu přičaroval něco pro zábavu“⁴¹*.

„Nejen páni, i velebníci se ucházeli o Krabatovo přátelství: což o to, takový králův přítel je veliký muž, i když to byl kouzelník, s takovým si to nesmíš rozházet, z jeho otevřené dlaně přece časem něco kápne. Zvláště kulovský farář se do Krabata zamiloval, chodíval k němu na besedu a sám ho také často hostil na kulovské faře. Jenom jedna věc

---

³⁸ Měrcín Nowak-Njehorňski vyrůstal v lužickosrbské vesnici Njehorň, přesto však se v jeho rodině mluvilo pouze německy. Teprve až v době svých studií v Německu přestal zastávat všenněmecké názory a nechal se okouzlit slovanskou kulturou, kterou dříve považoval za nízku a nedokonalou. V roce 1923 se rozhodl stát příslušníkem srbského národa. Začal se podepisovat Měrcín Nowak místo dřívějšího německého Martin Neumann a později dodal i přídomek Njehorňski (podle rodné vesnice Njehorň). Dokonale se naučil obě varianty lužické srbštiny a aktivně se začal zapojovat do činnosti v prospěch svého znovuobjeveného národa. (Srov. KIJOVÁ, Kinga. Měrcín Nowak-Njehorňski a časopis Sokoľske listy. In Lidé města / Urban people, 2008, roč. 10, č. 3, s. 116)

³⁹ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcín. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 6.

⁴⁰ tamtéž s. 27.

⁴¹ tamtéž s. 38.

šla při tom Krabatovi proti srsti: farář ho stále a stále prosil, aby mu přičaroval něco pro zábavu.“⁴²

Tato kritika církve však může pramenit už z Nowakovy zkušenosti s církví z meziválečného období, konkrétně v postoji církve k sokolským spolkům v Lužici.

„Lužickosrbský Sokol byl v meziválečné době organizací, ke které nejraději přistupovali ti, kteří se hlásili ke slovanské vzájemnosti a rozhodně odmítali velkoněmecké ideje a další projevy toho, co považovali za německý šovinismus. Někteří z nich Sokol chápali jako společnost pro mladé a nespokojené s vlivem Mačice Serbské na srbskou politiku nebo s vlivem církví, hlavně římskokatolické církve. Tyto názory jednoznačně prezentoval především právě Měrcin Nowak, který dával ostentativně najevo svůj antiklerikální postoj. [...] Pro Měrcina Nowaka bylo sokolství totožné s lužickosrbským vlastenectvím, a proto byl horlivým Sokolem. K organizaci přistoupil v roce 1926 a byl jí plně oddán. V Sokole viděl hlavně jeden z prvků národního hnutí meziválečné doby v Lužici, ale Sokol pro něj znamenal i pokrok v nejobecnějším smyslu. O vztahu Nowaka k sokolské organizaci píše Jurij Mlynk: „v Sokole Nowak viděl nosnou sílu svého „mladosrbství“. Sokolská myšlenka mu byla velice blízká také proto, že jejím prostřednictvím mohl uplatňovat své antiklerikální a socialistické názory. Je třeba upozornit na fakt, že hodně mladých lužickosrbských vlastenců v té době zastávalo socialistické názory. [...] Autor dokonce viděl Sokoly jako bojovníky, kteří mají skoro posvátný cíl zachránit Lužické Srby. Manifest této myšlenky uzavřel v článku *My serbscy Sokolojo, my Boží wojownicy!! (My lužickosrbští Sokolové, my Boží bojovníci!!)*.”⁴³

„Katolická církev nerada viděla účast Lužických Srbů v Sokole a útoky církve na sokolskou organizaci se opakovaly. Podle představy vedení církve s ní totiž každá organizace měla úzce spolupracovat, a pokud to nedělala, pak byla většinou pro katolíky zakázaná. S neutralitou se vůbec nepočítalo. I když to církev oficiálně nepřiznávala, důvodem nepřízně k sokolské myšlence byl hlavně český původ sokolského hnutí. Mám za to, že katolická církev nechtěla podporovat cokoliv, co by mohlo povzbudit nebo posílit svobodné myšlení Lužických Srbů, a za takové byly považovány právě české názory. Jak totiž psal známý meziválečný žurnalista Jan Skala už v roce 1922, „sokolství je mezikonfesní organizací, která chce podle uvedených zásad pěstovat tělo a duši,

---

⁴² NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcin. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 37 – 38.

⁴³ KIJOVÁ, Kinga. Měrcin Nowak-Njechorňski a časopis *Sokołske listy*. In *Lidé města / Urban people*, 2008, roč. 10, č. 3, s. 119 – 122.

samozřejmě obzvlášť k službě národu", což se neslučovalo s církevním pojetím primátu religiozity. Útoky katolických kněží na sokolskou organizaci proto časem jen zesílily.⁴⁴

Jako další důkaz o proniknutí ideologie socialismu do textu je možno chápat akcentovaný motiv práce, který prolíná celým textem. Od pojetí práce jako jediné náplně života venkovských obyvatel, až po celkem nesmyslné využití tohoto motivu v epizodě s Krabatovým sluhou.

Zde se sluha chystá vyzkoušet si na vlastní kůži, jaké to je být čarodějem. Pozoroval při kouzlení svého pána a došel k závěru, že na tom nemůže být nic složitého. Vyčkal Krbatova odchodu, otevřel čarodějnou knihu – koraktor, hodil do kamen hrst ovsa, odříkal čarovnou formulku a z kamen najednou začal vystupovat jeden voják za druhým, až jich byl plný dvůr. Vojáci však okamžitě požadovali nějakou práci. Když splnili jeden úkol, hned se dožadovali dalšího. A tak to šlo tak dlouho, až už sluha nevěděl, jakou práci by jim vymyslel. Rozzlobení vojáci by ho byli roztrhali, kdyby jim už žádnou práci nevymyslel. Naštěstí se však vrátil Krabat, který svého sluhu zachránil.

Motiv práce je zde podle mého názoru využit zcela nesmyslně. Jak je patrné z dalších odstavců, autorovým záměrem bylo ukázat, že čarování nelze brát na lehkou váhu a že se člověk nemá plést do věcí, kterým nerozumí. Jinými slovy řečeno, že sluha neměl vojáky jen tak zbůhdarma přivolávat, když je k ničemu nepotřeboval. Vysvětlit to však tím, že sluhovi hrozí „smrt roztrháním“, protože už nedokáže vojákům vymyslet žádnou další práci, není podle mě šťastné.

Z Nowakova přepracování můžeme dále vycítit jeho silný antimilitaristický postoj pramenící nepochybně z čerstvé zkušenosti druhé světové války. Vyskytuje se v pasážích s královskými vojáky, plukovníky, generály a královskými vojevůdci. Nowak se o vojenské mašinerii vyjadřuje velmi kriticky a se silnou ironií: „*Krabat se musel jako všichni ostatní jeho kamarádi učit střílet, sekát a bodat, hlavně však pochodovat a poslouchat a přitom mu často namastili záda holí, jak to tehdy u vojska chodilo. Po několika měsících se už tolik naučil, že ho jako dokonalého vojáka poslali za králem do Uher proti Turkům.*“⁴⁵

Podobně je tomu v již zmiňované epizodě se sluhou a vojáky vyčarovanými z ovsa. Vojáci požadují po sluhovi nějakou práci a ten, protože je zaskočen a nic ho nenapadá, vymýšlí si úkoly, které se absolutně nehodí pro vojáky saského krále a které

---

⁴⁴ KIJOVÁ, Kinga. Měrcin Nowak-Njehorňski a časopis Sokolske listy. In *Lidé města / Urban people*, 2008, roč. 10, č. 3, s. 119-120.

⁴⁵ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcin. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 27.

jsou v zásadě naprosto nesmyslné: vyvézt hnůj ze dvora na pole a tam ho pěkně rozkydat, vyvrtnat hříbkům dírky v zemi, aby snadněji vyrostly, popřípadě vykopat u silnice pořádně hlubokou a širokou jámu, z které se později stane rybník. Autor představuje vojáky jako bytosti bez vlastního rozumu, vykonávající naprosto nesmyslné věci, kterými sami sebe zesměšňují, jen proto, že je dostanou příkazem. „Nowak tento motiv kouzelné hříčky proměňuje na sarkasticky působící antimilitaristický moment.“⁴⁶

Není pochyb o tom, že i tento antimilitaristický postoj pramení z Nowakovy životní zkušenosti. „Za druhé světové války byl Měrcín Nowak nucen sloužit jako člen Wehrmachtu, a protože ovládal několik jazyků, pracoval zde jako překladatel. Byl poslán do Francie, potom do Polska, kde velice silně prožíval svůj osud.“⁴⁷

Vzhledem k Nowakově (již ve Výmarské republice zastávaným) antimonarchistickým a antimilitaristickým postojům stojí za zmínku Krabatův vztah ke králi.

Nowak se přísně držel látky pověsti, která ve vztahu ke králi, jak již bylo řečeno, skrývá obsahové rozpory. V důsledku historicky konkrétního sociálního zakotvení látky zde vystupují rozpory zesíleně a Nowak, chce-li podržet všechny části pověsti, se s nimi musí smířit. Už při prvním setkání s králem a jeho družinou se Krabat od krále distancuje, když říká, že „*ještě nikdy neviděl tak směšně vystrojené lidi*“.⁴⁸ (Taková kritická hodnocení lidová pověst neobsahuje.) Distance ke králi zřetelněji vystupuje v epizodě jeho záchraně z tureckého zajetí, kdy Krabat krále nevysvobozuje dobrovolně, nýbrž k tomu dostává rozkaz. Krabatova reakce na příkaz zní pouze: „*Rozkaz!*“ a požádal o *dobrého koně*.⁴⁹ Tuto distanci autor ještě více zesiluje, když později říká: „*Voják musí poslouchat, i kdyby to byl kouzelník*.“^{50, 51}

Autor kriticky hodnotí všechny a vše, co přispívá k špatnému postavení prostého lidu. Ačkoli si Krabat ze začátku udržuje ke králi silný odstup, přesto se jejich vztah nakonec vyvine ve vztah přátelský, kdy se Krabat stává králi rádcem a pomáhá mu ještě dlouho po tom, co válka díky jeho pomoci pro krále vítězně skončí. Dokonce ho uchrání před smrtí jedem. Tento rozpor se Nowak možná snaží zmírnit tím, že Krabat se

---

⁴⁶ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - rěč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 191.

⁴⁷ Kinga Kijová: Měrcín Nowak-Njehorňski a časopis Sokołske listy in *L i d é m ě s t a / u r b a n p e o p l e* 10, 2008, 3s. 116, 117.

⁴⁸ NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcín. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 21.

⁴⁹ tamtéž s. 27.

⁵⁰ tamtéž s. 30.

⁵¹ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - rěč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 191.

ovlivňováním krále snaží řídit zemi ve prospěch jejích poddaných. Krabat si totiž vyrobil kouzelné zrcadlo, v němž mohl vidět vše, co se dělo na světě, aby mohl zastavit krále, když „se chystal provést nějakou hloupost nebo špatnost, řekněme, že se někde dal do hádky a chtěl pak začít válku anebo že si usmyslil naložit na chudý lid nové daně, nebo když chtěl někoho nevinného uvěznit anebo když měl třeba chuť na majetek svého bližního“.⁵²

Z Krabata - hrdiny lidových vyprávění a zachránce srbského národa - se tedy v podání Nowaka-Njehorňského stal hrdina jak vystřižený z báchorek o socialistickém realismu.

---

⁵² NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrcin. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961. s. 34.

Čarodějný mlýn Jurije Brězana

Čaroděj Krabat se stal inspirativní postavou i pro Jurije Brězana⁵³, jednoho z nejvýznamnějších lužickosrbských spisovatelů vůbec.

Bržan krabatovskou látku zpracoval hned třikrát. Poprvé roku 1968 v pohádce vydané současně v lužické srbštině i v němčině pod titulem *Čorny młyn/ Die schwarze Mühle* (Čarodějný mlýn, podtitul Pohádka z Lužice, do češtiny přeloženo Květou Hálovou, 1971), podruhé o osm let později, roku 1976, v románu *Krabat* (Krabat, do češtiny přeloženo Ingrid Vedralovou, 1982), který se dočkal svého pokračování v roce 1994 v díle *Krabat*. Druhá kniha (lužickosrbsky; německy 1995 jako *Krabat oder Bewahrung der Welt*).

S pověstí o Krabatovi se setkal již v dětství. Jeho otec byl údajně skoupý na slovo, ale byl to vypravěč s citem pro jazyk a humor, a i maminka byla náruživá čtenářka a vypravěčka. Dostatečně však tuto látku vzal na vědomí až v okamžiku, kdy překládal do němčiny dílo Měrčina Nowaka-Njehorňského *Mištr Krabat. Powědka wo dušnym serbskim kuzlarju*.⁵⁴ Sám říká: „Tehdy jsem měl poprvé pocit, že v pověstech o Krabatovi je ukryt velký literární námět...“⁵⁵

Podívejme se nejprve na jeho první pokus o adaptaci této proslulé látky v *Čarodějném mlýně*, pohádce z Lužice:

Bržanovo vyprávění již nesestává ze vzájemně více méně rovnocenných epizod z Krabatova života, poskládaných za sebou, jak se tomu zdá být u Nowaka-Njehorňského, ale jádro příběhu je soustředěno na konflikt mezi mlynáře na jedné straně a Krabatem a Markem na straně druhé. Tento konflikt se pak postupně rozrůstá do větších rozměrů, kdy se na Krabatovu stranu přidává lid.

---

⁵³ Jurij Bržan se narodil 9. června 1916 ve Worklecích. Již během studia na gymnáziu se angažoval v lužickosrbské národní otázce, za což byl z gymnázia vyloučen. Pokoušel se složit maturitu v Drážďanech, ale nesměl k ní být připuštěn. Odmaturovat se mu podařilo až roku 1938 v Toruni. Ještě téhož roku byl zajat fašisty a krátce vězněn. Následoval dokonce zákaz pobytu v Lužici. Roku 1942 byl povolán do války. Zde byl zajat a propuštěn až v roce 1946. Po svém návratu se stal funkcionářem domoviny a byl dosazen i na mnoho dalších významných pozic. Od roku 1948 žil jako svobodný spisovatel. Zemřel 12. března roku 2006.

⁵⁴ BRANDT-WARDENBERG, Henriette. „Die Schwarze Mühle“ von Jurij Bržan. Analyse einer Bearbeitung des Sagenstoffes aus der Lausitz. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 123. (překlad Monika Nedbalová, tak i nadále ostatní citace z tohoto textu)

⁵⁵ tamtéž s. 123.

Vidíme, že Bržzan oproti Nowakovi-Njehorňskému nechává již jednoho mlynářského pomocníka vystoupit z anonymity.⁵⁶ A nejen to. Povyšuje Marka na druhého nejdůležitějšího kladného hrdinu celého příběhu. Marek tak dostává v textu široký prostor působnosti a stává se postavou, která spoluurčuje, kam se příběh bude odvíjet.

S tím souvisí i zásadní změna, které si nemohla nevšimnout i řada dalších interpretů, mezi jinými i Zimmerman ve své studii *Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen*, s níž pracuji. Tedy, že Bržzan epizody, které se v pověstech i pozdějších jiných zpracováních vážou k postavě Krabata, nechal prožívat jeho přítele Marka. Tyto epizody jsou současně, stejně jako to později budeme sledovat u Preusslera, mírně pozměněny vzhledem k intencím autora.

Ten, kdo se díky kouzlům s prasaty dostane na zámek jako králův dvorní šašek a později se stane kuchařem, není Krabat, ale Marek. Tím, kdo se nechá naverbovat do armády, bojuje proti Turkům a spolu s králem se proměněn v mouchu vydává vyzvědět jejich vojenské plány, je opět Marek. Krabatovi v turecké válce zůstává pouze role osvoboditele krále z tureckého zajetí.

Změny v převzatých epizodách (odhlédneme-li od personálního obsazení, které jsme již zmínili) se kromě jiného týkají záměru, se kterým se Krabat proměněný poprvé ve vola a podruhé v koně nechává prodat na trhu. Není to proto, aby získal peníze pro svou rodinu (jako u Nowaka-Njehorňského), ani aby si mohl vyzkoušet své kouzelnické dovednosti (jako uvidíme u Preusslera), ale z toho důvodu, aby s pomocí vydělaných peněz mohl vysvobodit i ostatní mlynářovi pomocníky. Toho si všímá i Steven Zimmemann.

Do epizody z turecké války Bržzan nechává vstoupit postavu mlynáře, který ji svým působením zásadně pozmění. Mlynář se promění v kata, který se má vypořádat s Markem zajatým při výzvědách. Pravému katovi usekne hlavu a dá jí podobu Markova obličeje. Marka nejdříve mučí a pak ho jako němého orla propouští, aby letěl za Krabatem, který právě vysvobodil krále a vrací se s ním zpět. Krabat, který před několika okamžiky viděl hlavu mrtvého přítele, je přesvědčen, že ho v podobě orla pronásleduje mlynář, a Marka nevědomky zabije.

---

⁵⁶ ZIMMERMANN, Steven. *Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen*. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 36.

Nesmí nám však uniknout změna ze všech nejpodstatnější - Krabat je jakoby vytržen z konkrétního času a prostoru a stává se postavou mytickou.⁵⁷ Odkazuje na to hned jakýsi úvod předsazený před vlastní vyprávění: „*Kdosi jde širou krajinou, zda je mladý, nebo starý, nelze zatím rozeznat, je příliš daleko. [...] Zeptá-li se ho někdo, odkud jde, ukazuje rukou za sebe: tam odtud. Zeptá-li se ho někdo, kam jde, máchne rukou před sebe a řekne: tam. [...] Možná, že je to Krabat! Krabat, o kterém si lidé vyprávějí mnoho podivných věcí. Jednou prý spadl z nebe kámen právě na vrchol velké Hory bájí a roztříštil se. Z úlomků vystoupil Krabat, a tak přišel na svět. A jednou prý zase vyletí kámen k nebi a v tom kameni bude Krabat. Mezitím však, než se to stane, bude krabat člověkem a vykoná činy, které jsou mu na světě určeny. Zatím však nikdo neví, jaké činy to jsou, které má vykonat.*“⁵⁸

Z výše zmíněného vyplývá, že Brězan stejně jako ostatní autoři některé motivy a epizody přebírá, jiné vynechává (např. epizoda cest na královský dvůr), své vyprávění však navíc obohacuje o značné množství motivů nových. Nový je motiv sedmi truhel se sedmi zámky, v nichž je uzamčeno sedm kouzelnických knih, který Brězan povyšuje na svůj motiv stěžejní. Dalším novým prvkem je motiv kouzelných prstenů, které mlynář nosí na každém ze tří prostředních prstů pravé ruky. Kromě toho, že mlynář své pomocníky zabíjí, je nově proměňuje v prasata.⁵⁹ Nový je i motiv vlka, ve kterého se proměňuje mlynář, a autorem velmi akcentovaný motiv ohně a popela. K dalším se řadí kouzelné šňůrky, které mlynář daruje Krabatovi a Markovi, když je povýší na své učedníky. Takto bychom mohli pokračovat dál, další nové motivy však nemají tak zásadní význam jako již zmíněné.

I dílo Jurije Brězana zásadně ovlivnily dějiny 20. století a jeho vlastní zkušenost s nimi. Pochopitelně hlavně prožitky související s 2. světovou válkou, jíž se aktivně účastnil.

Již těsně před válkou, v roce 1938, byl (jako většina jeho kolegů) kvůli své ilegální činnosti pro zakázanou Domovinu zatčen gestapem a krátce držen ve vazbě v Drážďanech. V roce 1942 byl povolán do wehrmachtu. Dostal se do zajetí a vrátil se až roku 1946.⁶⁰

---

⁵⁷ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 32.

⁵⁸ BRĚZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 5.

⁵⁹ Jde o motiv známý i v českém folkloru, proměnu v prasata též využívají enšpíglovské německé historiky z 16. století.

⁶⁰ SCHOLZE, Dietrich. Nachrufe: Jurij Brězan (1916-2006) Schriftsteller. *Mitteldeutsches Jahrbuch für Kultur und Geschichte*. 2007, Bd. 14, s. 215. (překlad L. F.)

Právě válečné zkušenosti připisují surovému zobrazení násilí, které prostupuje celým textem. Stejně si toho všímá i Steven Zimmermann: „Můžeme zde vysledovat autobiografické vlivy zejména, co se týče zobrazení násilí. Zatímco v pověstech a v dřívějších literárních zpracováních násilných činů byly tyto pouze naznačeny, neštítí se a neostýchá se tento srbský spisovatel popisovat oddělené hlavy, těla rozdělena na dvě části a jiné rituály usmrcování plné utrpení.“⁶¹

Hned na začátku textu nás poněkud zarazí, když mlynář přikazuje Krabatovi stáhnout zajíci kůži přes uši a následně ho vykuchat. Ale to je teprve slabý odvar toho, co nám autor záhy vypráví: „*Mlynář si všude rozmístil své neviditelné špicly, kteří všemu naslouchali a každý zvuk zaznamenávali. [...] Kdyby někdo promluvil více než sedm slov, přišel by o ruku mezi mlýnskými kameny. Kdyby někdo promluvil dvakrát sedm slov, musel by nehty mlýnské kolo čistě oškrabat. Rozedřel by si při tom ruce až na kost. A kdyby snad někdo promluvil dokonce sedmkrát sedm slov, toho by proměnila mlynářova hůlka ve zvíře.*“⁶²

Zanedlouho se dozvídáme, že mlynářovým nejoblíbenějším jídlem je „černá omáčka“. Připravuje se tak, že se v hrnci míchá čerstvá vepřové krev tak dlouho, dokud není bez hrudek, a pak se přidají další ingredience. K černé omáčce se pak jí čerstvé vařené vepřové maso. Na tom by samo o sobě nic nebylo, ovšem pokud bychom nevěděli, že v chlívků jsou do podoby prasat zakletí mlynářovi bývalí pomocníci. Autor zde tak mlynáře „dokonce nechává být kanibalem. Jde tak daleko, že i jeho pomocníci mají sníst vlastního kamaráda.“⁶³ Krabat tomuto hrůznému činu nakonec zabrání tím, že vymění vepře se sedlákem.

Aby mlynář našel Krabata, přivolává na svůj dvůr sovy. Dvanácti sovám vydlobne pravé oko, dvanácti levé. Oči pak spojí v jednu kouli, kterou vyhodí do vzduchu. Zanedlouho se koule vrací a odhaluje mlynáři, kde se Krabat nachází.

V epizodě, kde se mlynář mění v historickou postavu markraběte Gera, dochází podle skutečné historické události z roku 939 k vraždě třiceti vojvodů. Jediný, kdo masakr přežije, je Krabat. Ten pobíjí další spoustu lidí, když se probojovává ven. „*Zavyl jako vlk,*

---

⁶¹ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 32.

⁶² BRÉZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 19 – 20.

⁶³ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 32.

když viděl, že se Krabatovi podařilo otevřít mečem dveře, prázdnou hodovní síň naplnit mrtvolami rytířů, schodiště pokryt padlými, hradní nádvoří vydláždít zabitými.“⁶⁴

Násilí vrcholí ve scéně z turecké války, kdy mlynář proměněný v kata mučí Marka: „[...] vzal z ohniště dlouhými železnými kleštěmi kousek rozžhaveného dřevěného uhlí a vložil jej Markovi, který před ním ležel svázaný na zemi, na holé tělo. Uhlík vypálil ránu do Markova těla a uhasl. ‚Nemusíš se bát, příteli,‘ mluvil k němu sedící kat, ‚já tě nezabiju. [...] Já tě jenom tu a tam trochu přiškvařím‘ a položil rozžhavený uhlík Markovi na břicho, ‚jednou tady,‘ řekl při tom, ‚podruhé zase tuhle,‘ a vložil uhlík na Markovo pravé oční víčko, ‚a jenom tak sobě pro potěšení.“⁶⁵ Následně usekne pravému katovi svázanému a svinutému do koberce hlavu. „Pokud vztáhneme tento úsek na současnou dobu, mohli bychom zde vidět paralely k africkým válkám, v nichž dětští vojáci museli zabíjet částečně příslušníky vlastních kmenů. Ve vztahu k Brézanově biografii je však nutno líčení těchto činů vztahovat spíše na zážitky ve válce a v zajetí. Zda však tyto strašlivé metody mučení, které zažíval Markus od mlynáře jako kata, vycházejí z dějepisných knih, vyprávění z koncentračních táborů nebo z vlastních zkušeností z válečného zajetí, to však zůstává otevřeno.“⁶⁶

Těsně před svou smrtí mlynář hodí šest svých učedníků do smrtonosné vody. Následně nechá svým černým prstenem zabít dokonce dvanáctkrát dvanáct set lidí (kteří pomáhají Krabatovi odvodnit bažiny napájející mlýnský potok), aby se bažiny zavodnily jejich krví a mlýnské kolo znovu roztočilo. Na závěr jako poslední záchvěv pudu sebezáchovy probodne mlynář ještě dva své vyvolavače a hodí je do téměř vyschlého koryta mlýnské strouhy s nadějí, že se mlýnské kolo roztočí. Kolo se opravdu párkrát otočí, ale pak se navždy zastaví.

V usmrcení tolika lidí najednou v jediném okamžiku (a jediným předmětem – v tomto případě prstenem) spatřuje Zimmermann paralelu k jedné z nejtragičtějších událostí druhé světové války – ke svržení atomové bomby na Nagasaki a Hirošimu.⁶⁷

To však již hodnotím jako přílišnou konkretizaci. Jsem přesvědčena, že autorovi šlo v posledku o obecnost zla, které má vždycky obdobné rysy, a ne o to, jak se kde konkrétně projevovalo.

---

⁶⁴ BRÉZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 76.

⁶⁵ tamtéž s. 96 – 97.

⁶⁶ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 32 – 33.

⁶⁷ tamtéž s. 33.

Krutost toho všeho ještě podtrhují výroky typu: „*Kdo mne podvede, ten zemře! Už jsi zapomněl, ty lapko?*“ procedil mlynář mezi zuby. „*Netěš se však, že tě zabiju hned, můj milý! Ty mne budeš ještě o smrt prosit! Vycedím z tebe krev kapku po kapce!*“⁶⁸, případně Krabatův výrok, jímž chce získat vojvody pro boj proti markraběti Gerovi: „*Jestliže teď nepadnou tisíce, tak později desetkrát deset tisíc zemře, bude ubito, oběšeno, rozčtvrceno, upáleno a k smrti udřeno. Naším dětem budou vytrhány jazyky a naše země se stane bažinou nasáklou naší krví.*“⁶⁹

Pro žánr pohádky je tolikeré násilí více než netypické.

Svět Brězanova vyprávění je podobně jako svět 20. století světem spíše amorálním, s rozkolísanými hodnotami. Světem, kde každý myslí pouze na sebe a na svoje blaho a je mu jedno, že ostatní trpí.

Jak již bylo řečeno, Krabat jednoho mlynářova pomocníka zachrání před smrtí tím, že ho jako vepře vymění za sedlákova vepřika. Později se k sedlákovi vrací, aby dal chlapci opět lidskou podobu. Hoch před ním padá na kolena a děkuje mu, ale Krabat říká: „*[...] nejsi ještě zachráněn a nebudeš tak dlouho, dokud bude mlynář naživu. A také tví přátelé jsou stále v nebezpečí. [...] Jdi k sedlákovi, pracuj u něho a od jeho ženy se nauč příst. Pro všechny případy. A pak také budeš možná někdy muset udělat, o co tě požádám.*“ Mladík to Krabatovi slíbil a stiskem ruky potvrdil.⁷⁰ Když za ním po čase Krabat přichází a nepřímo ho žádá, aby jim v boji proti mlynáři pomohl, sobecky odmítne se slovy: „*Nikommu nic zlého nedělám, tak proč by někdo ubližoval mně? Když mohu v klidu dělat svou práci, mám co jíst i pít a střechu nad hlavou ... a kromě toho se mi sedlákova dcera líbí a já jí taky – pak tedy bez okolků – chci se raději oženit a v klidu tady žít.*“⁷¹ Nejenom že se zachová jako naprostý sobec, ale poruší i slib, který Krabatovi dal.

Podobně se zachová i zajatý král. Na sultánovu nabídku: „*Pomůžeš nám zničit svou vlastní armádu – a potom ti dovolíme, aby ses se všemi svými královskými poctami vrátil domů. Tvoje armáda za tvůj život – co na to říkáš?*“⁷² ochotně přistoupí.

Kovář se zpočátku zdá být jednou z mála charakterních postav. Odmítá mlynářův příkaz, aby přibil koni čtyři rozžhavené podkovy se slovy: „*Nejsem trýznitel koní jako ty!*“⁷³ Buší do kovadliny a mlynáře si nevšímá. Když mu však nabízí pět stovek, zaváhá. Nevíme, jak by se kovář nakonec rozhodl, kdyby Krabat proměněný v koně neutekl, ale

⁶⁸ BRĚZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 56.

⁶⁹ tamtéž s. 69.

⁷⁰ BRĚZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 40.

⁷¹ tamtéž s. 50.

⁷² tamtéž s. 93.

⁷³ tamtéž s. 56.

pravděpodobně by podlehl. Vypravěč to naznačuje slovy: „*Pět set je velice mnoho peněz a kovář měl plnou světnici dětí. Bušil už do kovadliny pomaleji a ne tak hněvivě.*“⁷⁴

Jednoho vepře mlynář promění opět v tovaryše. Udělá ho dozorcem nad svými kolegy a přikáže mu: „*Musíš ty v mlýnici honit, až budou potit vodu a krev.*“⁷⁵ Dotyčný nejen že se nezmůže k odporu a padne před mlynářem na kolena se slovy: „*Ano, pane, rozuměl jsem. Chci si svůj život zasloužit.*“⁷⁶, ale opravdu své bývalé druhy nelítostně řeže důtkami, až jim na zádech zůstávají namodralé pruhy. Je jedním z nich a přesto se k nim chová stejně krutě jako mlynář.

V souvislosti s touto epizodou Zimmermann upozorňuje: „*Tuto situaci bychom mohli vztáhnout na situaci Němců během nacistické diktatury anebo poněkud přesněji na funkce lidí v koncentračních táborech, kteří za spolupráci s SSmany obdrželi určitá zvýhodnění.*“⁷⁷

Ani Marek zde však nevystupuje jako morální vzor. Když se Krabat a Marek měli rozdělit, řekl mu Krabat: když se do západu slunce nevrátím, uteč odsud, vyhrab zpod lípy kouzelnou knihu, uč se z ní, a až budeš umět vše do posledního písmenka, vrať se sem a bojuj s mlynářem. Marek si sice začal učit kouzlům, ale bojovat s mlynářem se nevrátil. Místo toho se před ním snažil ukrýt nejprve na zámeckém dvoře, později v armádě a kouzelných schopností užíval spíše k šaškárnám. „*Ani na Krabata Marek nezapomněl. Kdykoli pomyslel na mlynáře, vzpomněl si i na Krabata, na svého bratra, a také na to, jak mu přikazoval, že má proti mlynářovi bojovat. Ale proč proti němu bojovat, když ho stejně porazit nedokáže. Nikdo nemůže Černého mlynáře přemoci. Krabat byl silný, statečný a moudrý – a stejně ho černý mlynář asi dostal.*“⁷⁸

Křivdili bychom však Bržanovi, kdybychom tvrdili, že jeho svět je pouze amorální a bezhodnotový. Bržan nám v textu ukazuje některé ryzí hodnoty. Jsou jimi především láska a přátelství. Dále pak odvaha a starost o druhé.

U Bržana stejně jako u Nowaka-Njehorňského se jedná o lásku mateřskou. U Nowaka-Njehorňského se však tato láska ještě nejevila jako výjimečná hodnota. Vyznívala spíše jako naprosto přirozená součást vztahu mezi matkou a synem. Na hodnotu ji povyšuje až Bržan, jako nejvyšší princip vrcholí až u Preusslera.

⁷⁴ BRŽAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 57.

⁷⁵ tamtéž s. 48.

⁷⁶ BRŽAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 48.

⁷⁷ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 33.

⁷⁸ BRŽAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 85.

Brézanova matka pouze nečeká, až jí její syn vyzve, aby ho přišla vysvobodit od zlého mlynáře (jak tomu bylo u Nowaka-Njehorňského), ale opouští svoji malou chaloupku pod lípou a vydává se svého syna hledat, aniž ví kam. Po rozmluvě s Krabatem přijímá za syna i jeho a je odhodlána si oba své syny z mlýna odvést. Svou velikost ukáže v okamžiku, kdy se dozví, že Krabat zabil jejího pravého syna Marka. Neví ještě, že pravou vinu za jeho smrt nese mlynář, přesto Krabata nezavrhuje a říká: „*Jsi můj syn. Vypravuj, jak zemřel tvůj bratr!*“⁷⁹ Následně na Krabatovu prosbu opouští bezpečí domova a znovu se vydává do světa – tentokrát s hrncem popela šířit pravdu a poznání. Matka se tak pro dítě zcela obětuje.

Jediným přátelským vztahem v celém vyprávění je vztah mezi Krabatem a Markem. Jejich přátelství vzniká záhy po Krabatově příchodu do mlýna. Rozhodnou se spolu pomoci ostatním mlynářským pomocníkům a zničit mlynářovu moc. Vypravěč nás na sílu přátelství upozorňuje, když říká: „*Marek měl pravdu: mlynářovi se stalo poprvé v životě, že musel před někým utéci. Neutekl však před Krabatem, a tím méně před Markem. Byl nucen utéci před Krabatem a Markem, před jejich spojeným úsilím.*“⁸⁰ Přesto však princip přátelství později vědomě oslabuje, když nechává Marka zemřít Krabatovou rukou. Čtenář si je sice dobře vědom toho, že Krabat ve skutečnosti za nic nemůže, že vina je na straně mlynáře, ale i s tímto vědomím k určitému oslabení dojde.

Jako v každé pohádce i zde dobro nakonec zvítězí a zlo je ztrestáno, přesto však pro mne zůstává Brézanův svět ambivalentní, rozkolísaný a hodnotově spíše nevyhraněný. Až Preusslerův Krabat, jak uvidíme, představí hodnoty (a budou to ty samé hodnoty, spojované s humanitou a lidskou blízkostí) jako nezpochybnitelné. U Brézana je stabilita hodnot možná ještě příliš ohrožována jejich protiklady.

Když mluvíme o hodnotách, nesmí nám uniknout ještě jedna. A tou je touha po vědění. Označit ji jako hodnotu může někomu připadat nepatřičné, v Brézanových očích se však takováto touha opravdu stává hodnotou, a to jednou z nejpodstatnějších.

Není v textu frekventovanější spojení než „*Kdo zná, ten může.*“⁸¹ „*Kdo zná, ten může i mlynáře přemoci.*“⁸² dodává později Krabat.

---

⁷⁹ BRÉZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 102.

⁸⁰ tamtéž s. 60.

⁸¹ tamtéž s. 10.

⁸² tamtéž s. 20.

Touha získat veškeré vědění není charakteristická až pro dvacáté století. Už od počátků chce lidstvo vědět všechno a o všem. Teprve dvacáté století však přichází s přesvědčením, že toho lze reálně dosáhnout. Tedy že člověk je předurčen k tomu získat veškeré poznání a že ho jednoho dne opravdu v úplnosti získá.

I to můžeme číst i v Brězanově vyprávění. „*Někde, neznámo kde, stojí prý velká železná truhla se sedmi zámky a hlídá ji ohromný vlk. V té truhle je uzamčeno veškeré vědění. Tomu, kdo vlka přemůže, budou veškerá tajemství odhalena, všechny záhady rozluštěny, budou mu dány odpovědi na všechny otázky.*“⁸³ I on je přesvědčen, že je v lidských silách získat vědění v úplnosti. Jen člověk musí přijít na to jak. Jedná se zde jednoznačně o faustovský motiv, který Brězan plněji rozvine až v *Krabatovi*. Zde však není ideál vědění (na rozdíl od Goethova *Fausta*, který mu nadřazuje lásku a lidskost, a Brězanova *Krabata*) vůbec zpochybňován.

Stejně jako je člověk dvacáté století na své úspěchy v této oblasti nebyvale pyšný, je i truhla s věděním symbolem mlynářovy pýchy.

Kdo má vědění, ten má moc. Ta však může být snadno zneužita a vést k útisku, pokud člověk vědění využívá jen sám pro sebe, jak dokazuje postava mlynáře.⁸⁴

Mlynář symbolizuje jednoznačně sílu negativní. Paralely k jeho praktikám bychom mohli nelézt jak v nacistickém Německu, tak v pozdějších komunistických režimech. Vzhledem k Brězanovu politickému přesvědčení (byl přesvědčený socialista) však musíme v postavě mlynáře hledat spíše prototyp kapitalistického vykořisťovatele. Toho symbolizoval již mlynář zpodobněný Měrcinem Nowakem-Njehorňským. Protože však Nowak-Njehorňski mlynáři jako postavě ve svém textu věnoval poměrně malý prostor, nepůsobilo to tak transparentně jako v případě Brězanova zpracování.

Mlynářovým principem je číslo dvanáct. Dvanáctka je magické číslo odkazující k Bibli (k dvanácti apoštolům a k apokalypse).

V mlýně je dvanáct tovaryšů a v chlívků dvanáct vepřů. Když je Krabat přijat do mlýna jako třináctý, musí sám (a v tom bude rozdíl oproti Preusslerovi) vybrat jednoho, který opustí své místo pomocníka. Krabat nechce volit, protože v očích chlapců stojících před ním vidí strach, ale když mu mlynář řekne, že ten, kterého vybere, si bude moci jít, kam bude chtít, a ještě mu dá oblek z kůže a zbraň, zvolí sedmého. Ten se však rázem

---

⁸³ BRĚZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 9

⁸⁴ BRANDT-WARDENBERG, Henriette. „Die Schwarze Mühle“ von Jurij Brězan. Analyse einer Bearbeitung des Sagenstoffes aus der Lausitz. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 147.

proměnění v divokého kance. A protože ve chlívku je tak opět třináct prasat (všechno proměnění mlynářští pomocníci), má být jedno zabito a uvařeno. Opět musí volit pomocníci sami. Díky Krabatovi však k tragédii nedojde.

Mlynářova moc je podmíněna otáčením mlýnského kola. Mlýnské kolo je poháněno Černým potokem, který je napájen vodou z bažin a krví zabitých pomocníků. Továři musí pro mlynáře tvrdě pracovat. Jejich pot se proměňuje v kapky zlata, které si mlynář shromažďuje do pytlů, oni však žádnou odměnu nedostávají. Pořádky ve mlýně tak udržuje atmosféra strachu z mlynáře. Ten svou moc nedemonstruje pouze na svých pomocnících, ale uplatňuje ji nad veškerým obyvatelstvem, které mu má do mlýna posílat mladé chlapce.

Mlynář dokonce disponuje i takovými prostředky, jako jsou špiclové, kteří zaznamenávají, kolik slov chasníci pronesou, a vyvolávači a našeptávači, kteří chodí mezi lid, přesvědčují ho, že nemá cenu protivit se Černému mlynáři, případně očerňují Krabata, aby v něj lidé přestali věřit a vkládat v něj své naděje.

Stejně jako to bylo praktikováno v rámci ideologie socialismu i mlynář „může být poražen jen tehdy, pokud mu bude odebráno vše, včetně jeho kouzelnických knih, jeho mozku i jeho podpory mezi obyvatelstvem.“⁸⁵

Objevuje se zde i rudá barva jako symbol revoluce.⁸⁶ Rudá jako barva ohně. Když Krabat pálí kouzelnou knihu v ohni, čte jeho matka v popelu: „*Kdo ví, ten může.*“ *Kdo ví, ten může,* opakoval po ní Krabat. *„Tvůj oheň vypálil čisté vědění.“* [...] *Nakonec pečlivě sebral všechny popel, který zbyl z kouzelnické knihy, a nasypal ho do hliněného hrnce. Podal ho matce a řekl: „S tím se, matko, vydej na cestu, choď ulicemi a pěšinami, jdi do měst i do vesnic a rozsévej popel mezi lidi. Zapálí jejich srdce a otevře jim oči.“*⁸⁷ Oheň se tak stává nositelem revolučních myšlenek. Všude, kudy žena s popelem prošla, byli lidé jako vyměnění. Už se nebáli a s nadějí hleděli do budoucnosti: „*Domy se zase postaví, pole znovu zasejí, nové stromy se vysázejí, nové studně vyhloubí.*“⁸⁸ Typická ukázka socialistické „víry v lepší zítřky“.

---

⁸⁵ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 32.

⁸⁶ HOELSCHER-OBERMAIER, Hans-Peter. Krabats Metamorphose. Von der sorbischen Volkssage zu Jurij Brěžans Kunstmärchen „Čorný mlýn“ („Die Schwarze Mühle“). In *Lětopis*, 1992, roč. 39, č. 2, s. 90. (překlad Svatava Kadlecová, tak i nadále ostatní citace z tohoto textu)

⁸⁷ BRĚŽAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 104.

⁸⁸ tamtéž s. 114.

Před svou smrtí mlynář v pudu sebezáchovy hodí do Černého potoka šest svých pomocníků v naději, že se mlýnské kolo opět roztočí. To, že mlynář porušil svůj princip dvanácti a i díky tomu mohl být poražen, může podle Brandt-Wardenbergové odkazovat na myšlenku, že i kapitalismus se vyvrátí sám.⁸⁹ Důraz však v rámci socialistické tradice zůstává na tom, že zlé mocnosti lze porazit pouze v kolektivu.⁹⁰

Vše je dovršeno obrazem orajícího Krabata. „*Když matčiny oslepené oči znovu prohlédly, uviděla Krabata, jak kráčí za pluhem v místech, kde bývaly bažiny. Hned za ním byl druhý pluh a také za tím kráčel Krabat. Oráč za oráčem a každý jako Krabat.*“⁹¹

Krabat zde vystupuje nejen jako mytická postava, ale můžeme v něm vidět i předobraz spasitele. „*V prastaré pověsti se vypráví, že země bude bažinou nasáklou naší krví. – Země je bažinou nasáklou naší krví, Krabate.*“ „*Ano, maminko,*“ přikývl Krabat. „*Ale ta pověst ještě pokračuje: Kdosi přijde, z bažin vodu odvede a pak Černá řeka, která pohání mlýnské kolo, vyschne.*“ „*A kdo to bude?*“ zeptala se žena. „*Tvůj syn, maminko,*“ odpověděl Krabat.⁹² Na jiném místě pak: „*Jednou kdosi přijde, všechnu vodu z bažin odvede a Černá řeka vyschne. A pak budou mít matky syny a synové budou truchlit pro matky a ne naopak. Staré stromy budou odumírat, mladé budou růst, neboť takový je zákon přírody.*“⁹³ Brězan tak pojmenoval i životní pocit lidí 20. století, kteří také čekají na někoho, kdo tento svět spasí.

V Brězanově *Čarodějném mlýně*, stejně jako jsme to pozorovali v *Čaroději Krabatovi* Nowaka-Njehorňského, můžeme spatřovat národnostní, vlastenecký rozměr. Avšak na rozdíl od Nowaka-Njehorňského ho Brězan nemanifestuje tak transparentně, nýbrž ho nechává pouze tušit v jakémsi druhém plánu.

I pro jiné interprety se stává Černý mlýn „paralelou k osvobození srbského lidu z německého područí“⁹⁴ a Krabat postavou, která „dostává různé funkce v úsecích srbských dějin: v pradávnych dobách (epizoda s vlkem), v době vypořádání se mezi germánskými kmeny a Slovy (epizoda s markrabětem), během tureckých válek (epizoda

⁸⁹ BRANDT-WARDENBERG, Henriette. „Die Schwarze Mühle“ von Jurij Brězan. Analyse einer Bearbeitung des Sagenstoffes aus der Lausitz. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 147.

⁹⁰ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 32.

⁹¹ BRĚZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: práce, 1971. s. 124.

⁹² tamtéž s. 104.

⁹³ tamtéž s. 113.

⁹⁴ HOELSCHER-OBERMAIER, Hans-Peter. Krabats Metamorphose. Von der sorbischen Volkssage zu Jurij Brězans Kunstmärchen „Čorný mlýn“ („Die Schwarze Mühle“). In *Lětopis*, 1992, roč. 39, č. 2, s. 89.

s kouzelníkem), v kapitalistickém období (epizoda s mlynářem), v době půdní reformy⁹⁵. Zmiňovaná epizoda s vlkem však může odkazovat i k nacismu a k tzv. „akci W“ probíhající před koncem druhé světové války, při níž byly školeni partyzánské záškodníky, aby mohli být nasazeni v případě porážky Německa. Tito „werwolfové“ (vlkodlaci) operovali například v Sudetech.⁹⁶

Stejný názor zastává i Henriette Brandt-Wardenberg: „Záměr autora je zřejmě spojen také se Srby, s jejich dějinami, jejich bojem proti útisku, ať už se jedná o časy Slovanů a Germánů, za národních socialistů nebo za časů DDR. [...] V této souvislosti může být ‚Černý mlýn‘ čten také jako příběh o věci Srbů, jako výzva k neochabování nasazení k sebeurčení a národní emancipaci utlačovaného národa.“⁹⁷ Záhy však upozorňuje, že autor záměrně vynechává jakákoli pojmenování, která by mohla odkazovat k Srbům nebo k Lužici, čímž dílo získává jistou nadčasovost a obecnou platnost.⁹⁸

Jako podpora všech těchto tvrzení (ač se o tom interpreti sami nezmiňují) může sloužit nepatrný, avšak v tomto ohledu velice důležitý detail: chaloupka, kde přebývá matka a kde plane oheň, který z kouzelné knihy vypálí čisté vědění a který ochraňuje Krabata, se nachází právě pod lípou – jedním ze symbolů srbského národa.

Proč již druhá a nejvýznamnější osobnost lužickosrbské kultury má v tomto období potřebu manifestovat národní otázku i v díle určeném dětem? Zdá se, jako by v tom byl jistý rozpor.

Obě díla, *Čaroděj Krabat* i *Čarodějny mlýn*, vznikají v době, kdy je Lužice součástí Německé demokratické republiky. Toto období je širokou veřejností i Lužickými Srby samými považováno za období jejich největšího rozkvětu. Dochází k obrovskému rozmachu národní literatury. Tento pohled se ovšem jeví jako jednostranný a omezený. Veškerá tato podpora Lužických Srbů se navíc dělá s ohledem na to, že tak Německo jako jediný germánský stát socialistického bloku mohlo manifestovat svou menšinovou politiku.⁹⁹

---

⁹⁵ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 32.

⁹⁶ Tuto tematiku zpracoval mimo jiné Vladimír Körner ve svém díle *Zánik samoty Berhhof*.

⁹⁷ BRANDT-WARDENBERG, Henriette. „Die Schwarze Mühle“ von Jurij Brězan. Analyse einer Bearbeitung des Sagenstoffes aus der Lausitz. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 146.

⁹⁸ tamtéž s. 146 – 147.

⁹⁹ BOBKOVÁ, Lenka, BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice*. Praha: Libri, 2008. s. 223.

Je zřejmé, že Bržan i Nowak-Njehorňski, ač byli se svou existencí v rámci Německé demokratické republiky pravděpodobně navýsost spokojeni, si ve skrytu duše uvědomovali tento stav. Proto cítili potřebu své čtenáře už od dětských let vést k sebeuvědomění si vlastní identity. Ve zcela jiném prostředí vznikl ve stejné době jako Bržanův Čarodějný mlýn pravděpodobně nejznámější krabatovský text dvacátého století – *Čarodějův učeň* Otfrieda Preusslera.¹⁰⁰

---

¹⁰⁰ Otfried Preussler se narodil 20. října 1923 v Liberci, kde následně absolvoval základní i střední školu. Ihned po složení maturitní zkoušky v roce 1942 byl odveden do války, na Východní frontu. V roce 1944 se dostal do sovětského zajetí a následujících pět let strávil v ruských táborech v Tatarské republice. Jeho rodina byla po 2. světové válce z Čech vyhnána a přesídlila do Bavorska. Preussler byl ze zajetí propuštěn v roce 1949 a se svou rodinou a snoubenkou Annelies Kind se šťastně shledal v Rosenheimu v Horním Bavorsku. Ještě téhož roku byli oddáni. Z manželství vzešly tři dcery: Renate, Regine a Susanne. Po studiích v Mnichově se stejně jako oba jeho rodiče stal učitelem. Vyučoval v Rosenheimu na základní škole a ve školství zůstal pracovat až do roku 1970, naposledy jako rektor. Od roku 1970 se věnuje výhradně psaní. Se svou tvorbou pro děti začal už v 50. letech. Nejdříve psal malé divadelní a rozhlasové hry, později přišly knihy *Der kleine Wassermann* (Vodníček, česky 1971) a *Die kleine Hexe* (Malá čarodějnice, česky 1975), kterými se prosadil jako spisovatel. Poté následovalo rychle za sebou mnoho děl, dnes už označovaných za klasická. Společně se svou rodinou dosud žije v Rübzahlwegenu blízko Rosenheimu. (Srov. LANGE, Günter. Otfried Preussler. In: FRANZ, Kurt, LANGE, Günter, PAYRHUBER, Franz-Josef. *Kinder- und Jugendliteratur - ein Lexikon. Teil 1: Autoren/Übersetzer*. Meitingen: Corian, 1995 (33. Erg.-Lfg. Juni 2008) s. 1 – 2)

Čarodějův učeň Otfrieda Preusslera

Otfried Preussler zpopularizoval postavu Krabata do té doby nevídaným způsobem. Román *Krabat* (1971), do češtiny přeložen Radovanem Charvátem jako *Čarodějův učeň* (1996), se stal nejúspěšnější knihou svého autora a zajistil mu řadu ocenění.¹⁰¹

Už samotný název knihy, *Krabat* popř. *Čarodějův učeň* prozrazuje, že předlohou se stala lužickosrbská pověst o Krabatovi. Preussler s ní však pracuje velmi volně.

Na základě rozmanitosti a četnosti různých motivů se rozhodl omezit své vyprávění pouze na tři léta, která Krabat stráví jako učeň ve mlýně, a z dalších epizod z Krabatova života využil pouze ty, které bylo možné do takto zúženého prostoru tří let organicky začlenit.¹⁰² V posledku si tedy podržel mnoho motivů starších pověstí, ty však v textu plní funkci pouhých vedlejších epizod a v souvislosti s celkovým významovým vyzněním textu jsou některé z nich pozměněny.

Tak epizoda, v níž se má Krabat proměnit ve vola a nechat se prodat na trhu, aby získal peníze pro svou rodinu (jak jsme to mohli vidět ve zpracování Nowaka-Njehorňského i ve straších pověstech) nebo na záchranu zbývajících mlynářských pomocníků (jak tomu bylo u Brězana), se mění v situaci, v níž se ve vola proměňuje učeň Andruš, a to proto, aby si on i ti, kdo ho doprovází, mohli své čarodějné dovednosti vyzkoušet v praxi.

Podobně epizoda cesty Krabata za kurfiřtem do Drážďan je změněna. Přátelský vztah je více méně zachován, do Drážďan však nejde jako hlavní protagonista Krabat, ale Mistr. Krabat ho pouze doprovází a sám se ke kurfiřtovi vůbec nedostane. Mistr navíc nevystupuje jako kurfiřtův opravdový rádce, ale snaží se ho pouze přesvědčit, že uzavírat mír se Švédy je nesmysl a že válka musí pokračovat.

---

¹⁰¹ Deutscher Jugendbuchpreis (1972); Internationaler Hans-Christian-Andersen-Preis (1972); Silberner Griffel von Rotterdam (1973); American Library Association Award (1973); Europäischer Jugendbuchpreis der Universität Padua (1973); Jugendbuchpreis (1977) des polnischen Verlegerverbandes (Srov. LANGE, Günter. Otfried Preussler. In: FRANZ, Kurt, LANGE, Günter, PAYRHUBER, Franz-Josef. *Kinder- und Jugendliteratur - ein Lexikon. Teil 1: Autoren/Übersetzer*. Meitingen: Corian, 1995 (33. Erg.-Lfg. Juni 2008))

¹⁰² ZIMMERMANN, Steven. *Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen*. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 35.

Několikanásobná přeměna, díky níž se v pověstech Krabat před Mistrem zachrání, se zde objevuje pouze jako součást jednoho z Krabatových snů jako jakási předzvěst jeho budoucího vítězství nad Mistrem.

Epizoda záchrany kurfirta z rukou Turků, při níž má Krabat zabít svého dávného přítele, je zde předvedena jako událost z Mistrových mladých let, kterou Mistr svým žákům nejprve vypráví a posléze je pomocí kouzla nechává ji znovu prožít.

Už tyto detaily dokazují, že Preussler zpracovává krabatovskou tematiku po svém. Ze svých zdrojů si vybírá některé prvky, které akcentuje a na jejichž základě staví celý příběh. Jiné snižuje na pouhé vedlejší epizody, některé zcela vynechává, jiné přidává. Jeho selekcí se tak do popředí jednoznačně dostává (stejně jako u Brězana, avšak možná ještě výrazněji) konflikt mezi Mistrem a Krabatem. S ním do textu proniká i psychologizace postav. Rozvedeny jsou pak dále i motivy záchrany dívkou, vztahy mezi mlynářskými tovaryši, koloběh roku, a další.

Na vyzdvižení vztahu Krabata a Mistra mohlo mít vliv i to, že, jak píše Georg Krause, Preussler se s pověstí o Krabatovi setkal poprvé v deseti nebo dvanácti letech v *Lužických pověstech* od A. Kratzera a F. Popelky, kde se vyskytovala pouze první část pověsti zahrnující magický boj mezi Mistrem a Krabatem. Znovu se s touto pověstí setkal až v roce 1958 v podání Měrcína Nowaka-Njehorňského.¹⁰³ Jiný zdroj udává, že jako inspirace spisovateli sloužil cyklus o Pumphutovi vydaný R. Gaertnerem a pověst od Georga Pilkse (*Serbski Faust*).¹⁰⁴ Ať už Preussler vycházel z čehokoli, je zřejmé, že pouze otrocky nepřebíral vše, co se mu nabízelo (jak se tomu zdá být u Nowaka-Njehorňského), ale využil jen ty prvky, které mohly nejlépe posloužit jeho záměru.

Stejně jako tomu bylo u autorů předchozích, i autorskou osobnost Otfrieda Preusslera musela ovlivnit doba, ve které žil, a vlastní životní osudy. Ty se, ač mnohdy skrytě, promítly i do jeho děl.

Největší vliv na Preusslera pravděpodobně musela mít válečná zkušenost. Dva dny po maturitě, v březnu roku 1942, byl povolán do armády. Bojoval na Východní frontě. V roce 1944 se jako jednadvacetiletý poručík v Besarábii dostal do sovětského zajetí a následujících pět let strávil v různých koncentračních táborech v Tatarské republice, v oblasti Kazaně.

---

¹⁰³ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 194.

¹⁰⁴ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 35.

Ozvěnu této válečné zkušenosti můžeme zaslechnout i v Krabatovi. Jde o dílo určené dětem, možná spíše mládeži, proto samozřejmě nemůžeme očekávat, že zde budou válečné hrůzy předvedeny explicitně. Nejen že by to s ohledem na recipienty bylo absolutně nevhodné, ale Preussler neměl ani snahu se o něco takového vůbec pokoušet. Přesto zde jisté skryté paralely nalézt můžeme.

Nejzřetelnější paralelou se jeví symbol pentagramu. V knize též nazývaný „znamení muří nohy“. Znamenání muří nohou je zde jedním z nejdůležitějších a každoročně se opakujících rituálů.

Vždy na Bílou sobotu chasníci nemusí pracovat a mohou celý den odpočívat. Večer jsou Mistrem vysláni, aby „přinesli znamení“. Celá výprava spočívá v tom, že vždy ve dvou musí opustit mlýn a strávit Velkou noc pod širým nebem na místě, kde někdo násilně přišel o život. V případě Krabata to byla vždy „Bäumelova smrt“ (dřevěný kříž připomínající smrt muže jménem Bäümel, který snad přišel o život při kácení stromů) blízko Černého Chlumu. Celou noc musí udržovat oheň a být vzhůru až do rozednění. Za rozbřesku musí jeden druhému udělat na čele znamení muří nohy za současného odříkávání: „*Znamenám tě, bratře,/ uhlem z dřevěného kříže,/ znamenám tě/ cechem Tajného/ bratrstva.*“¹⁰⁵ Nakonec si z levé strany vymění velikonoční polibek. Po návratu do mlýna musí všichni projít dveřmi, na jejichž veřejích je ve výši ramen upevněno volské jho, se slovy: „*Skláním se pod jhem tajného bratrstva*“¹⁰⁶ Na chodbě je pak čeká Mistr, který každému uštědří políček na pravou tvář se slovy: „*Pamatuj, že ty jsi žák!*“¹⁰⁷ a posléze i na levou: „*Pamatuj, že já jsem Mistr!*“¹⁰⁸ Pak se musí před Mistrem třikrát hluboce uklonit a slíbit: „*Budu tě, Mistře, ve všem poslouchat, teď a na vždycky.*“¹⁰⁹ Zvršením všeho je úporná práce, která trvá tak dlouho, dokud jim vlastní pot nesmyje znamení z čela. Tímto rituálem, který se opakuje každým rokem, chasníci zcela propadnou mlynářově moci.

Pentagram je velice starým symbolem. „Vzniká teoreticky kombinací pětiúhelníku s pěti trojúhelníky, podle staré tradice a podle románového vysvětlení však tím, že se pět bodů spojí jedním tahem. Tak se to popisuje v knize. Co není zřejmé, jak pentagram v románu stojí. Pentagram v křesťanském učení stojí normálně na dvou hrotech a symbolizuje pět ran ukřižovaného Ježíše, ruce, nohy a bok. V této pozici pentagram

---

¹⁰⁵ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 39.

¹⁰⁶ tamtéž s. 40.

¹⁰⁷ tamtéž s. 40.

¹⁰⁸ tamtéž s. 40.

¹⁰⁹ tamtéž s. 40.

znamená ochranu před zlými duchy. Obráceně, tedy špičkou dolů, symbolizuje podsvětí a často samotného ďábla. Je nasnadě, že se tu jedná o obrácený pentagram, neboť se označuje jako muří noha. V literatuře se odkazuje na to, že pentagram se jako muří noha označuje jen tehdy, když ukazuje hrotem dolů. To spadá pod lidovou pověru, že druidové, noční koboldi, zanechávají otisk nohy, který má zhruba tuto formu.¹¹⁰

Pentagram je zde využit k tomu, aby označil skupinu lidí, mlynářské tovaryše, spjatou společným údělem. Je to jakýsi magický symbol, který spolu s doprovodnými rituály zásadním způsobem ovlivní jejich budoucí osud a postavení. „*Hoch ještě netušil, že od té chvíle Mistrovi propadl, že se mu vydal tělem i duší, na život a na smrt, se vším všudy.*“¹¹¹ Poznamenání pentagramem jsou přinuceni vzdát se všech svých práv a svobody.

Můžeme spatřovat jistou grafickou podobnost mezi pentagramem (stojícím špičkou dolů) a Davidovou hvězdou, jíž bylo označováno židovské obyvatelstvo během 2. světové války.¹¹² Více než grafická podobnost by nás však měly zajímat spíše velice podobné důsledky plynoucí z tohoto označení a další zřetelné paralely mezi poměry ve mlýně a poměry v nacistickém Německu.¹¹³

Židé, stejně jako mlynářští učedníci se označením hvězdou dostávají do područí těch, kteří jim toto znamení přikázali nosit. Ztrácejí svobodu a většinu svých práv. Tak chasníci nemohou mluvit o podivných věcech, které se ve mlýně dějí, nemohou se Mistra na nic zeptat, nemohou dělat, co by chtěli, jít, kam by chtěli. Jediným způsobem, jak v mlýně přežít bez úhony, je absolutní poslušnost. Mladíkům nezůstává dokonce ani právo svobodně odejít ze života. Po tom, co se Merten po smrti svého bratrance Michala dvakrát neúspěšně pokusí z mlýna utéci, se rozhodne pro poslední možnost, jak se z Mistrovy moci vymanit – pro sebevraždu oběšením. I tento způsob však selhává. „*Břídile!*“ *Mistr to řekl*

---

¹¹⁰ SOLICH, Raphaela. Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 203. (překlad Milan Váňa, tak i nadále ostatní citace z tohoto textu)

¹¹¹ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 40.

¹¹² Jakýmsi pokusným územím se stalo nejprve Polsko, kde již 18. listopadu 1939 vyšlo nařízení, že všichni Židé od dvanácti let musí nosit zjevné znamení. Tímto znaméním se stala nejprve bílá páska s modrou hvězdou. Teprve 1. září 1941 vyšlo nařízení Reinharda Heydricha, které označení změnilo do podoby žluté šesticípé hvězdy s černým okrajem, na níž bylo černě napsáno Jude (Žid). Nosit ji musely už i děti od šesti let. Davidovou hvězdou se pak částečně označovaly například i vchody do ghett. Šesticípá hvězda se během dějin stala typickým židovským symbolem, avšak původně jím nebyla (Srov GERLOFFOVÁ, Krista. HISTORIE: Šesticípá hvězda – Davidův štít [online]

Publikováno: 10. března 2010 cit. [2011 – 5 - 12]. Dostupné z: < http://neviditelnypes.lidovky.cz/historie-sesticipa-hvezda-daviduv-stit-fc5-/p_kultura.asp?c=A100308_232959_p_kultura_wag >

¹¹³ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 37 – 38.

s odporem, pak hodil nůž na zem a odplivl si. Jako by na ně na všechny plivl, na všechny – a to, co Mistr ještě řekl, jim také patřilo, všem bez výjimky. ‚Kdo ve mlýně zemře, o tom rozhodují já!‘ pronesl důrazně. ‚Jedině já!‘“¹¹⁴

Steven Zimmermann si všímá, že Židé stejně jako chlapci musí vykonávat tu nejtvrďší práci, za kterou však nejsou odměňováni. Obě skupiny se podle něj dostávají do koloběhu systému, z kterého není možné uniknout a v posledku jak Židé, tak chlapci žijí v neustálém strachu před smrtí nějakou hrůznou mocí. Zimmermann pokládá tuto interpretaci právě v závislosti na autorově biografii za pravděpodobnou, velice správně si však uvědomuje, že některé detaily (týkajících se například stravování ve mlýně nebo ulehčení tvrdé práce pomocí kouzel) mluví proti.¹¹⁵

Co se týče stravy, chlapci se ve mlýně vůbec nemají špatně. Najíst dostávají pravidelně a vydatně. Po rituálech Velké noci je dokonce čeká úplná hostina. „*Bratři!*“ zvolá Stašek. *‚A teď pojďme slavit!‘ Najednou je tu víno ve velkých džbánech, a Jura přináší velikonoční koláče: v sádle pečené, do zlatova vysmahlé, a sladké, plněné tvarohem nebo povidly. ‚Jezte, bratři, jezte – a nezapomínejte na víno!‘“¹¹⁶* Při slavnostních příležitostech (kterým je například zhotovení a vyzdvižení nového mlýnského kola) hodují dokonce spolu s Mistrem a jednou je sám Mistr (ač ze zjištěných důvodů) „zve k sobě na skleničku“.

Práci ve mlýně tovaryši nepocítují jako příliš tvrdou. Rituálem Velké noci jim ulehčena. V okamžiku, kdy jim pot smyje znamení muří nohy z čela, už práci téměř necítí. Toto kouzlo působí celý rok, ovšem týká se pouze práce vykonávané mezi ránem a večerem. Po večeri a během noci kouzlo nepůsobí. „*Potom už je na nás, jak se s ní vypořádáme. Ale mohu tě uklidnit, Krabate! Zaprvé se nestává příliš často, že bychom museli v noci z peřin – a zadruhé se i to dá snést.*“¹¹⁷ (Jedinou výjimkou je práce, kterou musí vykonávat nově příchozí učeň do té doby, než se poprvé zúčastní rituálů Velké noci. Ale i v této době je nováčkovi práce potají ulehčována vždy jedním z tovaryšů, který si ho bere pod ochranu.)

Ovšem i další jiné potřeby, které Zimmermann nezmiňuje, jsou ve mlýně uspokojovány přijatelným způsobem. Týká se to především ubytování chlapců a jejich

---

¹¹⁴ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 140.

¹¹⁵ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 37.

¹¹⁶ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 42.

¹¹⁷ tamtéž s. 42.

ošacení. Krabat to dobře vystihuje, když hned na začátku knihy říká: „*Utéct? táhlo mu hlavou. „A před čím? Práce, pravda, není žádný med – a kdyby nebylo Tondovy pomoci, bylo by to se mnou ještě horší. Ale dobrého jídla mám dost, i střechu nad hlavou – a vím, že když ráno vstanu, mám večer o nocleh postaráno; o teplou, suchou a pohříchu měkkou postel, bez štěnic a blech. Není to snad víc, než si může malý žebráček přát?*“¹¹⁸ I šaty, které každý nově příchozí do mlýna obdrží, jsou sice obnošené, přesto však padnou jako ulité.

Zdá se tedy, že co se týká materiálních potřeb, jsou chlapci zajištěni dostatečným způsobem. Jiné jejich potřeby však berou za své. V tom můžeme spatřovat analogii se sociální politikou Třetí říše. Co se týkalo materiálních potřeb, dbala Říše na to, aby její pracovní síla byla po této stránce dostatečně zabezpečena. Existovaly ozdravovny, lazarety, společné jídelny a jiná zařízení. Na oplátku však Říše vyžadovala absolutní loajalitu k režimu. Měli materiální jistoty, ale nesměli „myslet“.

Paralely však můžeme vidět i v jiných oblastech, jak dále uvádí Zimmermann: Třetí říše se po převzetí moc snažila potlačit vše, co by ji mohlo jakýmkoli způsobem ohrozit. Potlačila církve stejně tak jako ve mlýně se nikdo nemodlil. Vyjádřit svůj názor bylo za nacismu stejně nemožné a nebezpečné jako ve mlýně. Podobně jako Mistr nestrpěli ani nacistické elity jakýkoli odpor a o opozici nemohla být ani řeč. Každý, kdo se z jakéhokoli důvodu znelíbil a stal se nepohodlným či ohrožujícím elementem, zmizel okamžitě v koncentračním táboře či zemřel jiným záhadným způsobem. Jeden z tovaryšů, Lyško, slouží Mistrovi stejně, jako udavači sloužili nacistům. V neposlední řadě je pro oba systémy příznačná absolutní poslušnost a disciplína. Mlýn se z tohoto pohledu jeví jako totalitární systém.¹¹⁹

Nejzřetelnější paralelou, kterou Zimmermann odhaluje, je jistě ta, že Mistr se zbavuje vždy právě těch, kteří by ho mohli ohrozit. Krabat dlouho netuší, co se ve mlýně děje, a až Jura mu vysvětluje: „*Něco ti řeknu, Krabate – já, hloupý Jura: jestli budeš takhle pokračovat, jsou tvé dny ve mlýně sečteny. Michal a Tonda a všichni ostatní, kteří leží na Opuštěné pláni: ti všichni udělali stejnou chybu. Naučili se v Černé škole příliš*

---

¹¹⁸ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 20.

¹¹⁹ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 37 - 38.

mnoho a dali to Mistrovi najevo. – Víš, přece, že pokaždé na Nový rok musí za Mistra jeden z nás zemřít?’’¹²⁰

Nemusíme však tento totalitární charakter mlýna chápat pouze v návaznosti na poměry v nacistickém Německu. Nedlouho po 2. světové válce se na obzoru objevuje nová, avšak stejně nebezpečná hrozba v podobě komunistických režimů. Je stejně tak možné, že Preussler chtěl reagovat právě na ně. Není známo, nakolik byl Preussler informován o situaci ve světě a o poměrech v zemích sovětského bloku. V každém případě doba vzniku díla, 1971, tuto skutečnost nevylučuje.

Pravděpodobnějším se však zdá, že autorovým záměrem nebylo zpodobnit konkrétní režim, ale snad jen upozornit na samu existenci a zhoubnost jakýchkoli totalitárních systémů obecně.

Nemůžeme ovšem vyloučit ani poslední možnost – tedy že nic podobného autorovým záměrem nebylo. Ani to však ještě neznamená, že dílo tyto paralely nemůže alespoň skrytě obsahovat. To už bychom se však dostávali do oblasti psychologie...

Dvacáté století bylo obdobím chaosu. Obdobím, ve kterém došlo snad k největšímu rozkolísání a následné ztrátě hodnot v dějinách lidstva. Po první světové válce byli lidé přesvědčeni, že nemůže nastat nic horšího. Přišla však 2. světová válka a s ní holocaust, který definitivně rozmetal všechny hodnoty humanismu. Než se společnost stačila z válečných hrůz vzpamatovat, přišlo období tvrdých totalitárních režimů. S nimi další represe a další oběti. I víra v Boha přestala v době po holocaustu poskytovat lidem základní hodnotovou orientaci, protože Bůh, který dopustil něco takového, přestal pro mnohé být Bohem. Svůj podíl na tom pravděpodobně měly i již zmíněné totalitární režimy, které se jakékoli náboženské přesvědčení a aktivity snažili potírat.

Do tohoto chaosu vstupuje Preussler svým *Krabatem* s poselstvím, že přes všechny hrůzy, které na světě byly, jsou a budou, stále ještě existují trvalé a neměnné hodnoty. Jistoty, o které se člověk může opřít v jakékoli situaci, v jakémkoli čase, v jakékoli době.

Těmito hodnotami jsou pro Preusslera především láska a přátelství. Dále pak schopnost soucitu s druhými, odvaha a v neposlední řadě odhodlání zůstat sám sebou, zůstat opravdovým člověkem. Tematizaci těch samých hodnot jsme mohli vidět i u Brězana. U Preusslera se však stávají mnohem transparentnějšími a současně naléhavějšími.

---

¹²⁰ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 158.

Je to právě láska, kterou zde Preussler staví nad všechny ostatní hodnoty a která se stává hlavním principem. Je v protikladu ke zpracování Měrcína Nowaka-Njehorňského i Jurije Brězana vtělena nikoli do postavy matky, ale do mladé dívky, Kantorky. Její láska ke Krabatovi je čistá a nezištná. Je to láska, která miluje a nic za to nežadá. Láska, která ve jménu záchrany milované osoby uschopňuje dát v sázku svůj vlastní život. I Krabatova láska ke Kantorce je stejně velká. Možná to z textu nemusí být zcela patrné díky absolutně jinému postavení, ve kterém se Krabat nachází, ale Kantorčin výrok v závěrečném dialogu knihy to jasně dokazuje: „*Jak jsi mě,‘ zeptal se, když zahlédli mezi stromy světla vesnice, tu jedno, tam druhé – ,jak jsi mě mezi ostatními poznala?’ ,Cítila jsem, že máš strach,‘ řekla, ,strach o mě: podle toho jsem tě poznala.*“¹²¹

Nesouhlasím však s interpretací Raphaeli Solich, která říká: „Zda se u této lásky jedná o lásku platonicko křesťanskou nebo o nějaké romantické komponenty, není jasné. Jednak ztělesňuje čistou, nevinnou lásku, která nic nežadá, na druhé straně však její první slova při setkání znějí: „Znám tě.“ Znat resp. poznat muže odkazuje v Bibli na erotické spojení, což nelze vyloučit ani zde, neboť na konci knihy zachrání Krabata tím, že ho pozná se zavřenýma očima.“¹²² Toto pojetí se mi zdá již příliš vyhocené. Hodnotím to jako zajímavý postřeh, ale nemyslím si, že by tomu tak skutečně mohlo být. Navíc to, že Kantorka zachraňuje Krabata se zavázanýma očima, absolutně není relevantní zdůvodnění. Jiné argumenty však autorka neuvádí.

Správně si však všímá, že ačkoli je v celém příběhu jedinou ženou (Tondova Voršula a Jankova dívka – v textu bezejmenná - vystupují pouze ve vzpomínkách a vyprávění), v různých situacích je vyobrazena jako mnohem silnější než všichni mlynářští tovaryši, Mistr i sám Krabat dohromady.¹²³

Druhou nejvýznamnější hodnotou je pro Preusslera přátelství, proto jednotlivým vztahům mezi mlynářskými chasníky věnuje mnoho pozornosti.

Již bylo řečeno, že u Nowaka-Njehorňského učedníci jako postavy nehrají téměř žádnou roli. Jurij Brězan už jednoho z nich pojmenoval a povýšil ho do funkce druhého nejdůležitějšího kladného hrdiny příběhu. Oproti tomu Preussler nejen všechny své

---

¹²¹ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 190.

¹²² SOLICH, Raphaela. Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 208.

¹²³ tamtéž s. 208.

tovaryše bez výjimky pojmenovává, ale nechává hned několika z nich ve vyprávění velký prostor působnosti.¹²⁴

Mistr se všemožně (hlavně pomocí trestů) snaží zabránit tomu, aby mezi chlapci vznikly pevnější a hlubší vazby. Z vlastní zkušenosti si je totiž vědom síly přátelství. Proto jakékoli jeho projevy musí probíhat v tajnosti. Mlynář nerad vidí, když se spolu chasníci příliš vybavují, hlavně o tom, co se týká dění ve mlýně. (*„Přestaňte žvanit!‘ osopil se na ně; a dívaje se svým jediným okem na Krabata, dodal: ‚Kdo se moc ptá, moc se dozví...‘ ‚Zapiš si to za uši!‘“*¹²⁵) Nestrpí, když přes jeho zákaz jeden druhému pomáhá: *„Jak to, že mladému pomáháš – odpověz!‘ ‚Protože je mi ho líto, Mistře. Práce, kterou od něho žádáš, je příliš těžká.‘ [...] ‚Od koho co žádám, do toho ti je pendrek! Zapomněls snad, že já jsem tu Mistr? Co přikážu, to platí, a basta! Dám ti lekci, na kterou budeš vzpomínat, co budeš živ!‘“*¹²⁶

Když má příležitost, snaží se učedníky přimět, aby se i oni na svých blízkých provinili. Je tomu tak především ve chvíli, kdy nabízí Krabatovi bičík, aby si vybil zlost na Jurovi, díky němuž ho Mistr tak zubožil. Podruhé pak ve chvíli, kdy mu navrhuje, aby se stal jeho nástupcem a spolurozhodoval o tom, kdo ve mlýně zemře. To Krabat rozhodně odmítá: *„Nemohu Lyška ani vystát,‘ řekl Krabat. ‚Ale i on je můj druh, a že bych měl být vinen jeho smrtí – nebo spoluvinen, ovšem v tom vidím malý rozdíl – k tomu mě nikdy nepřiměješ, mlynáři na Blatech!‘“*¹²⁷ Jen v případě Lyška, který mlynáři donáší na ostatní, se mu jeho záměr zdaří.

Každoročně ve mlýně zemře jeden z tovaryšů. Je to jednak ten, kterým se Mistr cítí nejvíce ohrožen, jednak ten, který si k někomu vytvořil zvláštní vztah – Tonda byl Krabatovým přítelem a Michala s Mertenem nepojilo pouze přátelství, ale i příbuzenský vztah.¹²⁸ Mrtvý je pochován bez jakýchkoli obřadů a bez kříže, aby ostatní nemohli navštěvovat jeho hrob a aby vazba na mrtvého zanikla. To se však mlynáři nikdy zcela

---

¹²⁴ ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 36.

¹²⁵ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učení*. Praha: Argo, 2003. s. 15.

¹²⁶ tamtéž s. 80.

¹²⁷ tamtéž s. 183.

¹²⁸ SOLICH, Raphaela. Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 209.

nepodaří, jak dokládá Krabat i Merten, který v závěru příběhu říká: „*Ted' jsou Tonda a Michal pomstěni – a ostatní také.*“¹²⁹

Přes všechny překážky však Krabat získává dobrého přítele v Tondovi, po jeho smrti pak v Jurovi, díky jejichž pomoci, a díky Kantorce, se mu podaří nad Mistrem zvítězit. Oba nad ním drží jakýsi patronát podobně, jako si Krabat bere pod ochranu malého Loboše.

Vyvrcholením se v tomto ohledu trochu nečekaně stává postava Mistra. Zdá se totiž, že Mistr se stal tím, čím je – tedy zlým, krutým, sobeckým, panovačným a nepřejícím člověkem – právě díky tomu, že v životě ztratil jednu z největších hodnot: přátelství.

Mlynář měl v mládí dobrého přítele, Jirku. Učili se spolu ve mlýně v Komorově. Později šli spolu do světa na zkušenou. „*Když jsme přišli k nějakému mlýnu, vždycky jsme se ptali, není-li tam pro nás pro oba nějaká práce, protože sami bychom se já a Jirka do ničeho nepustili. Společně to bylo lepší a veselejší.*“¹³⁰ Vyučili se společně v černé škole, ale během turecké vojny museli z Lužice zmizet, a tak se rozdělili. Mistr se dal najmout do služeb saského císaře, Jirka vstoupil do služeb tureckého sultána. Při záchraně saského maršála z tureckého zajetí Mistr Jirku v souboji zabil. V těžké situaci se musel rozhodnout: na jedné straně přítel, na druhé slib věrnosti saskému císaři. „*To, co jste viděli, byl jen sen, z něhož se člověk probudí – a je po všem... Já jsem však nesnil tenkrát s Jirkou v Uhrách: já jsem ho zastřelil! Zabil jsem svého přítele, musel jsem ho zabít – tak, jako to udělal Krabat, jako by to udělal každý z vás na mém místě, každý!*“¹³¹

Stejně to hodnotí i Raphaela Solich: „[Mlynář] je jediný, kdo se projevuje jednak nejkrutějšími a nejbrutálnějšími rysy, na druhé straně však dává i poznat, že násilí, které magicky, tělesně i duchovně užívá vůči druhým, vzniklo z jeho hlubokého rozčarování a ze ztráty jedné z nejdůležitějších lidských hodnot – ze smutku nad ztrátou přátelství vraždou, jíž se dopustil na svém příteli.“¹³²

I přátelství je v širším slova smyslu láskou. Je to láska k bližnímu. A jako takové se zde stává nezbytnou součástí vysvobození.

Krabat mohl nad Mistrem zvítězit jen díky tomu, že se mu podařilo všechny tyto dary získat - našel dívku, která ho milovala a on ji, a díky svému charakteru si dokázal

---

¹²⁹ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 190.

¹³⁰ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 111.

¹³¹ tamtéž s. 173.

¹³² SOLICH, Raphaela. Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 207.

najít věrné přátele. „Jiným učedníkům až dosud jeden z těchto komponentů chyběl: Většina se nechtěla zříci výhod, jež jim přinášela černá magie, tj. měli egoistický charakter, který je neuschopňoval k dostatečné míře lásky k bližnímu. Jiní, jako Juro, nenašli dívku, která by se do nich zamilovala. Nejhuř byl na tom Tonda, jemuž chyběly přátelství a rada zkušeného druha. Se zkušeností a moudrostí staršího přítele, jakého Krabat našel v Jurovi, by to snad dokázal i Tonda. Zřejmé je, že sama schopnost milovat nestačí. Je třeba i charakter, který je pro druhé hoden lásky a vytvoří si pravé přátele.“¹³³

I jiné již zmíněné ctnosti – soucit, spoluúčast, odvaha a hlavně vůle zůstat člověkem v tom pravém slova smyslu – jsou Preusslerem ceněny. Krabata jeho odvaha dovedla až do situace, kdy měl na výběr. Mohl se stát nástupcem mlynáře, přiklonit se ke zlu, a zajistit si tak dlouhý a bezstarostný život. On však nepodleh, zůstal věrný sám sobě a zvolil raději možnou smrt.

Nemůže nám uniknout, že hodnoty a ctnosti, které Preussler vyzdvihuje, jsou hodnotami křesťanské morálky. Křesťanská morálka však ve své podstatě dala základ celé evropské duchovní tradici, proto tyto hodnoty už můžeme označit za bezkonfesiální a obecně lidské. Jsou to hodnoty, které upravují vztahy mezi lidmi obývajícími stejný prostor. Hodnoty, které prostě řečeno vyjadřují jedinou zásadu: že jsou věci, které člověk nemůže připustit, že existuje určitá hranice, kterou nelze překročit, pokud chce člověk zůstat člověkem.

Preussler na důležitost náboženského, především však křesťanského prostoru odkazuje i velkým množstvím symbolů a rituálů. Křesťanskou symbolikou v díle Otfrieda Preusslera, se zabývala Raphaela Solich ve své studii *Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven*. V souladu s ní uvádím ty nejdůležitější a nezpochybnitelné křesťanské symboly a rituály:

Mlýn – „V křesťanském učení má mlýn posvátný význam. Jako „mystický mlýn“ symbolizuje spojení Starého a Nového Zákona. Slovo Boží ze Starého Zákona, tedy slovo, jež přijal od Boha Mojžíš na hoře Sinaj, se symbolicky nasypává do mlýna a vycházející jemnou mouku přijímá apoštol Pavel. Další forma, která byla rozšířená zvláště v 15. století v Německu, mletým zrnem nesymbolizuje výlučně slovo, nýbrž tělo Ježíše Krista. To, co čtyři evangelisté sypou do násypky mlýna, se s pomocí dvanácti apoštolů, kteří otevírají stavidla k pohonu mlýnského kola, mele na jemnou mouku. Pod mlýnem klečí církevní

---

¹³³ UNGER, Katharina. *Moralisch-christliche Wertevermittlung. In Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage*. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 196. (překlad Milan Váňa, tak i nadále další citace z tohoto textu)

otcové, kteří přijímají mouku a ve formě hostí ji rozdělují věřícím. V obou podáních má chod mlýna vždy očišťující funkci. Průchodem mystickým mlýnem se očišťuje jak učení, tak i duše.¹³⁴ V Preusslerově vyprávění však mlýn působí spíše jako pravý opak křesťanského pojetí. Dokladem toho je především existence tzv. „mrtvého chodu“.

Světlo a temnota – Světlo jako jedno z prvních Bohem stvořených entit symbolizuje dobro. „*Země byla pustá a prázdná a nad propastnou tůňí byla tma. Ale nad vodami vznášel se duch Boží. I řekl Bůh: ‚Budiž světlo!‘ A bylo světlo. Viděl, že světlo je dobré, a oddělil světlo od tmy. Světlo nazval Bůh dnem a tmu nocí. Byl večer a bylo jitro, den první.*“ (Gn, 1, 2-5). Celý mlýn a vše, co jej vytváří, je popisováno jako temné a tajemné. „*Krabat spatřil mlýn. Stál před ním, skrčený ve sněhu, temný a výhružný, jako mocné, zlé zvíře, čtáhající na kořist.*“¹³⁵ Mistrův oděv je černý a i při svých proměnách se drží převážně tohoto černého vzhledu. Koraktor, kniha kouzel, má podobu černých listů s bílými písmeny. Chasníci se proměňují v černé havrany. Kmotříček přijíždí do mlýna vždy o novoluní, kdy jsou noci nejtemnější.

Mezi rituály odkazující svým původem ke křesťanství můžeme řadit vkládání rukou a již mnohokrát zmiňovaný rituál Velké noci.

Vkládání rukou se ve vyprávění objevuje poprvé, když Tonda položí Krabatovi ruku na rameno, aby mi tu tak vliv do těla novou sílu pro namáhavou práci. Stejně tak se to později opakuje u Vítka, kterému pomáhá Michal, a Loboše, kterého opatruje Krabat. Tento úkon může odkazovat na udílení křesťanského požehnání, při němž se obdobně neděje nic jiného, než že jím kněz vyprošuje lidem Boží sílu, pomoc a ochranu.

Rituál Velké noci připomíná obnovu křtu. Stejně jako při vigilií Bílé soboty obnovují věřící svůj křestní slib, i chlapi o Bílosobotní noci obnovují svůj slib věrnosti Mistroví. Rozdíl je však v tom, že zatímco křest probíhá svěcenou vodou, tedy symbolem života a čistoty, chlapi si své znamení kreslí nad ohněm, který symbolizuje ničivou moc a tedy smrt. Křtem se člověk zbavuje dědičného hříchu, je přijímán do společenství církve, zavazují se žít podle Božího slova a dobrovolně se zříká zla. Chlapi přijímají své znamení jako symbol své příslušnosti k Tajnému bratrstvu, zavazují se tím plnit vůli Mistra a zasvěcují se tak zlu.¹³⁶

---

¹³⁴ SOLICH, Raphaela. Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 199-200.

¹³⁵ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 11.

¹³⁶ SOLICH, Raphaela. Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte

V textu však můžeme najít ještě další úkon odkazující ke křesťanskému ritu, kterého si autorka zřejmě nepovšimla. Je jím tzv. „políčkování“. Po probdělé Bílosobotní noci chlapi po příchodu do mlýna obdrží od Mistra políček nejprve na pravou a posléze i na levou tvář. Podobné políčkování doprovázelo od třináctého století svátost biřmování. V současnosti se již tento úkon neprovádí.

Výše zmíněné je podpořeno i tím, že časová orientace v textu není realizována pomocí údajů o měsících, ale právě pomocí křesťanských svátků.

Preussler svým dílem přicházejícím do chaosu 20. století nejen znovuustavuje a prověřuje všelidské hodnoty, ale též nastoluje otázku po řádu. V Krabatovi jako díle můžeme spatřovat určitou touhu vtisknout chaotickému světu řád.

Tento řád je v textu velice důležitý. Aby mlýn mohl fungovat, potřebuje Mistra a tovaryše. Těchto mlynářských chasníků musí být vždy přesný počet – a to dvanáct. Pokud jich je méně, mlýn přestává mlít. Pravidelně v poslední den roku musí jeden z tovaryšů zemřít. Vždy ten nejsilnější, kterým se Mistr cítí nejvíce ohrožen. Životem mládence si tak u „kmotříčka“ vykupuje další rok života pro sebe. Mlynář po této události pokaždé na několik dní zmizí. Mlýn zůstává po celou dobu stát až do večera před Třemi králi, kdy se Mistr vrací a kdy je každoročně do učení přijat nový tovaryš jako náhrada za toho, který zemřel. Ve mlýně je tedy opět dvanáct tovaryšů a mlýn se znovu rozbíhá.

Během roku se pravidelně odvíjejí i další události, jejichž průběh je stále tentýž. Vždy na Bílou sobotu jsou chasníci Mistrem vyzváni, aby „přinesli znamení“, aby se tak znovuobnovil jejich poddanský poměr k němu.¹³⁷ Každé novoluní přijíždí do mlýna kmotříček a nechává na prášek na „mrtvém chodu“ semlít zuby a zbytky kostí.

Vědomí řádu prohlubuje i přísně daná hierarchie ve mlýně: učedník a žák (jakýsi vyšší učňovský stupeň), chasník, mlynář a kmotříček. Žákem se učedník stává po té, co přestojí čtvrt roku trvající zkušební dobu ve mlýně. Poté se může účastnit páteční výuky černé magie. Chasníkem se učeň stává po jednom roce, přičemž první rok ve mlýně platí za tři. I tento rituál se podobně jako rituál Velké noci děje podle přesných pravidel: vždy dva tovaryši se musí za učně zaručit, mezi nimi a Mistrem pak probíhá rozhovor v přesně stanovených formulacích. Ostřím se pak mlynář dotkne chlapcova temene hlavy a ramen se slovy: „*„Jménem cechu, Krabate! Já, jakožto tvůj učební pán a mistr, tě prohlašuji za přítomnosti zde shromážděné mlýnské chasy za osvobozena z tvého stavu učňovského. Od*

---

einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 199 – 202.

¹³⁷ Podrobněji o tomto rituálu Velké noci (Bílé soboty) viz výše s. 34.

nynějška jsi tu mezi sobě rovnými a podle mlýnského zvyku chasník.“¹³⁸ Na závěr byl učeň „semlet“ (zvalchován) svými druhy, aby se z něho omluly slupky a plevy, a na hlavu mu byla nasypána hrst mouky. Pak byl třikrát vyhozen do vzduchu a následoval přípitek vínem.

Zásadní je hranice mezi Mistrem a chasníky na jedné straně a Mistrem a kmotříčkem na straně druhé. Tak jako jsou chasníci podřízeni Mistrovi a nemohou si vůči němu nic dovolit, je stejně tak Mistr podřízen kmotříčkovi. Pokud kmotříček přijede do mlýna mlít v novoluní, které spadá do doby mezi Třemi králi a Velikonocemi, tedy do doby, kdy ještě není nově přichozí učeň přijat do Černé školy, musí za něj při mletí pomáhat sám Mistr, aby pracovníků bylo dvanáct. Mistr se kmotříčka bojí stejně tak jako chasníci Mistra, protože stejně jako Mistr má v rukou jejich život, je život Mistra v rukou kmotříčka.

Řád ve mlýně je symbolizován otáčením mlýnského kola. Mlýn na Blatech mele každý den, od rána až do setmění (jen v pátek končí s prací kvůli výuce černé magie dřív a v sobotu začínají o chvíli později). Mlýn stojí, pokud tam není dvanáct tovaryšů, to znamená mezi smrtí jednoho z nich a příchodem druhého. Dalším dnem, kdy mlýn nemele, je Bílá sobota, neboť to mají chasníci volno, aby se mohli připravit na rituál Velké noci. Mlýn se symbolicky rozbíhá okamžitě po završení tohoto rituálu, tedy po tom, co mládenci znovu stvrdí své propadnutí Mistrovi.

Pokud mlýn běží, je ve mlýně vše tak, jak má být, tzn. chasníci jsou v plném počtu a neděje se nic výjimečného. Mlýn běží a čas plyne... Zastavení mlýna je naopak symbolem pro chaos, neklid. Pokud mlýn stojí, chasníci mají dlouhou chvíli, mají najednou spoustu času o všem přemýšlet, čas jako by se pro ně zastavil... „*Když se [mlýnské kolo] rozběhlo, se sténáním, tlukotem a temným duněním, všem se ulevilo. ‚Už zase mele!‘ pomyslel si Krabat. ‚A čas plyne dál...*“¹³⁹, „*S tlukotem a duněním se mlýn rozběhl, mládencům se u srdce ulehčilo. ‚Zase mele!‘ myslel si Krabat. ‚Život jde dál...*“¹⁴⁰

Tento stály koloběh a řád je podporován i stylistickými prvky. Události stejného charakteru – smrt jednoho z nich, následný odchod mlynáře i jeho návrat v předvečer Tří králů, příchod nového učně, jeho první setkání s ostatními a první náznak přátelského vztahu, atd. – jsou popisovány vždy stejným způsobem a téměř totožnými slovy.

---

¹³⁸ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 74.

¹³⁹ PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. s. 72.

¹⁴⁰ tamtéž s. 127.

Ač se tento řád jeví jako hrůzyplný, pořád svou podstatou zůstává řádem. Stejně tak, jako člověk rád přijme jakýkoli ortel, jen aby nemusel zůstat v nejistotě, je jakýkoli řád vždy lepší než chaos. Špatnému řádu, jak nám Krabat svým příkladem dokázal, je možné se vzepřít. Chaosu se vzdorovat nedá.

Krabat Jurije Brězana

Jak již bylo zmíněno, román *Krabat* je druhým, avšak nikoliv posledním pokusem Jurije Brězana o uchopení krabatovské látky. Jedná se o velice spletitou strukturu mikrosituací a událostí zasazených do nejrůznějších dob. Situací a motivů reálných i mytologických, perziflážních i symbolických, v nichž vystupuje hrdina *Krabat*, často se svým přítelem, mlynářem a trumpetistou, Jakubem Kuškem. Přechody mezi situacemi a epizodami nejsou nijak zvlášť zdůrazňovány natož hierarchizovány. Jde o jednolitý tok, plný aluzí, v němž se čtenář pouze s obtížemi orientuje. Jeho čtení tak vyžaduje maximální soustředění.

Z výše uvedeného vyplývá, že se v žádném případě nejedná o dílo určené dětem, popř. mládeži, jako tomu bylo v případě *Čarodějného mlýna*. Román *Krabat* je velice náročným, vrstevnatým a hlubokým textem, o jehož zařazení k žánru se vedou spory.

K této polemice o uchopení tohoto nelehkého textu se vyjadřuje Helena Ulbrechtová: „Lucija Hajnec řadí *Krabata* k proudu románu-mýtu a srovnává jej s typem románů Čingize Ajtmatova, či dokonce Michaila Bulgakova. Domníváme se však, že v románu jsou přítomny pouze některé mytické prvky (základním je prostor u říčky Satkuly, která do sebe pojímá celý prostor a dějiny), ale jako celek mýtus ve své podstatě popírá. Mytické prvky, např. stvoření světa, jsou však pojímány spíše jako parodie katolické věrouky a celý chronotop není staticky uzavřen, nýbrž se vyvíjí v dějinné posloupnosti. Postava *Krabata* na sebe bere různé podoby a prochází historií jednou jako postava legendární, jindy jako konkrétní historická; maximálně můžeme tedy hovořit o konkretizaci mýtu v dějinách.“¹⁴¹

H. Ulbrechtová soudí, že nejbližše se žánrové charakterizaci *Krabata* přiblížil německý literární vědec H. P. Hoelscher-Obermaier, který román označil jako žánr „antipohádky“. Sama autorka Brězanův román považuje za typ moderního románu filosofie dějin a v postavě *Krabata* shledává mýtus umělý či snahu o jeho vytvoření. Celý tento proces pak nazývá mytizací folkloru, dalším stupněm „literarizace“ lužickosrbského písemnictví.

Co se týče srovnání Ajtmatovova díla či obecně románů mýtů s Brězanovým *Krabatem*, pak Ulbrechtová upozorňuje, že „ruský (potažmo sovětský) mytický román je

---

¹⁴¹ ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi střeoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 214 – 215.

ve své podstatě hluboce religiozní, či spíše směřuje ke kosmickému rozměru ruského filosofického myšlení“¹⁴², zatímco „román Bržanův je jednoznačně antireligiózní a orientovaný na explicitní dynamiky dějin v hegelovském pojetí“¹⁴³. „Bržan je kompozičně spojen s poetikou německé literatury koncipované racionálněji a intelektuálněji. Romány ruského mytického směru jsou ve své fabuli jednodušší, používají méně narativních perspektiv a jsou založeny emocionálněji.“¹⁴⁴ Oba proudy pak podle jejího názoru spojuje zájem o přírodu, „jíž je na „obou stranách“ připisován mytický (event. kosmický) rozměr“.¹⁴⁵

Bržanův román jako by se svou postatou bytostně vzpíral jednoznačnému zařazení do žánrů, směrů a jiných pomocných literárněvědných kategorií. I to svědčí o jeho výjimečnosti. Kdybych se však musela přiklonit k jedné z výše zmíněných žánrových variant, bylo by to označení románu jako filosoficko-dějinného.

Jako nejednoznačné se jeví i zařazení díla k proudu modernímu, či postmodernímu.

Helena Ulbrechtová se distancuje od tvrzení o postmodernosti díla a řadí *Krabata* k evropskému románu modernímu. Jeho charakteristické znaky (s ohledem k textu) vidí v časté změně perspektivy, blízké expresionismu. Jako přímo protikladné k postmoderně hodnotí Bržanovo jednoznačné pojetí dobra a zla (Krabat ztělesňuje dobro, Vlk Reissenberg zlo).¹⁴⁶ Na závěr dodává: „Změny perspektivy a různé modely světa (některé z nich připomínají postupy románu zasvěcení či pikareskního) demonstrují boj dobra (v různých podobách) se zlem (rovněž v různých podobách) a nemohou být traktovány jako postmoderní narativní hra se čtenářem, kdy jsou nakonec všechny perspektivy a všechny hodnoty zpochybněny. Náznak postmoderního nerozlišení mezi kategoriemi dobra a zla se objevuje patrně v pokračování románu *Krabat. Druhá kniha*.“¹⁴⁷

Dle mého názoru bychom se ovšem postmodernismu Bržanova díla neměli zříkat tak jednoduše. Objevují se zde totiž jisté postupy, které bychom při troše dobré vůle jako postmoderní mohli chápat. Je jím v první řadě hra s dějinami, „tedy protiklad historicky neúplné (a tedy ovšem částečně nepravdivé) kroniky a její korekce pomocí imaginace“¹⁴⁸. V tomto ohledu dokonce i Ulbrechtová připouští, že by mohlo jít o „moment, který by

---

¹⁴² tamtéž s. 215.

¹⁴³ tamtéž s. 215.

¹⁴⁴ ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi střeoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 215.

¹⁴⁵ tamtéž s. 215.

¹⁴⁶ tamtéž s. 216.

¹⁴⁷ tamtéž s. 216.

¹⁴⁸ tamtéž s. 215.

mohl vést, alespoň částečně, k postmoderním principům¹⁴⁹. Postmoderní autoři, stejně jako to pozorujeme u Bržana, „se přestávají cítit vázání tradičními žánry a přestávají dbát na „status“ produkovaného textu“¹⁵⁰. Text vykazuje jistou fragmentárnost a diskontinuitu a dá se s ním dle mého spojit i Derridova „dekonstrukce“, „jako aktivní osobitá koncepce a interpretace textu. Nejde přitom o jeho rozpad, ale stírání rozdílů a hranic mezi prvky jeho struktury. Jde o to ukázat a pochopit, že „A“ nestojí proti „B“, nýbrž každé „A“ není tak úplně „A“ a možná se podobá „B“.“¹⁵¹

Pro příklon k modernismu by pak naopak svědčilo časté střídání časoprostoru a změna vypravěče spojená s plynulými a často stěží zaznamenanými přechody mezi pásmem řeči vypravěče a postav. Jako další argument by mohl posloužit jeden z aspektů Bržanůvy práce s mýtem, v kterém bychom možná mohli vidět analogii s Joyceovým Odysseem. Bez ohledu na to, zda budeme považovat vyprávění o Krabatovi za mýtus, pohádku, nebo pověst (Klaus Kornwachs však ve své studii *Krabat als Mythos?* dokládá, že existují určité vzory, které z vyprávění o Krabatovi vytváří mýtus o Krabatovi), postava Krabata v tomto díle vystupuje jako postava mytická. Krabat stejně jako Odysseus je mytickou postavou přenesenou do současnosti. (Ovšem Ulbrechtová Krabata vidí jako postavu procházející dějinami „jednou jako postava legendární, jindy jako konkrétní historická“¹⁵².)

„Modernistickou re-kontextualizaci individua uvnitř struktury přijímané kulturní tradice můžeme spatřovat v „mytické metodě“, kterou T. S. Eliot objasnil v diskusi týkající se Joyceova Odyssea: „Při používání mýtu, v zacházení se kontinuální paralelou mezi současností a dávnověkem, používá Joyce metodu, kterou ostatní musí sledovat po něm... Je to zkrátka způsob řízení, organizace, vtisknutí tvaru a významu nezměrnému panoramatu marnosti a chaosu, které je současnou minulostí.“¹⁵³

Příkláním se k tvrzení, že Bržanův román vychází z podnětů modernistických. Považovala bych ovšem za nesmyslné se o jednoznačné zařazení ke směru přít. Z mého pohledu je totiž v posledku nejdůležitější pouze jediná věc – že oba směry, jak moderna, tak postmoderna, vycházejí z dobových prožitků a dobové dějinné situace.

---

¹⁴⁹ tamtéž s. 215.

¹⁵⁰ ŠRÁMEK, Jiří. *Dějiny francouzské literatury v kostce*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 429.

¹⁵¹ ŠRÁMEK, Jiří. *Dějiny francouzské literatury v kostce*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 428.

¹⁵² ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi střeoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 215.

¹⁵³ Autor neznámý. Modernist literature [online]

Aktualizace: 18. 5. 2011 [citováno 10. 6. 2011]. Dostupné z: <
http://en.wikipedia.org/wiki/Modernist_literature >

Další podstatnou složkou výstavby díla je intertextovost. Bržzan velmi často využívá odkazů především k řecké mytologii, popřípadě k Bibli, mnohdy se opírá i o povědomí dějů tradovaných v srbském folklóru. Ty jsou však na rozdíl od odkazů antických a biblických, které tvoří naše běžné kulturní zázemí, velmi špatně čitelné až nerozluštitelné.

Autor si jimi pomáhá při konstituci významu: „*Moc jsem si představoval jako hlavu Medusy. Když se Meduse podíváme do očí, zkameníme, když si zakryjeme oči, staneme se červem ve vlastním mase. Ale Perseus pomocí gorgonské hlavy zachránil sebe i Andromedu a Andromeda mu porodila čtyři syny. Kdo mi odpoví, co je správné?*“¹⁵⁴

Výše zmíněné je dokladem pro to, že právě v celkovém formálním uchopení textu se nejzřetelněji projevuje vliv Bržzanovy dobové situace.

Dvacáté století však neovlivnilo text pouze po stránce formální, zasáhlo i významovou rovinu textu.

V důsledku již pojednané situace, v níž se Lužičtí Srbové v NDR nacházeli, neupouští Bržzan od manifestace národností otázky ani zde. Právě naopak. S jistotou můžeme říci, že *Krabat* je příběhem srbského národa na pozadí světových dějin.

„Román začíná a končí obrazem malého potoka Satkuly (který se skutečně nachází v autorově vlasti) [...] Satkula protéká sedmi vesnicemi, je to střed celého děje, středobod světa. Odtud Krabat vyšel a sem se zase vrací zpět.“¹⁵⁵ Sedm vesnic roztroušených v povodí Satkuly svým malým prostorem představuje Lužici, domov Lužických Srbů. Toto tvrzení můžeme doložit hned několika fakty: Lípa, která je hlavní dominantou kopečku, na němž žije rodina Serbinů, a která v textu hraje velice důležitou roli, je jejich národním stromem. Krabat, jenž je jakýmsi duchovním dvojníkem jednotlivých členů rodu Serbinů, je jednoho dne svojí družkou Smjalou nazván „mlčenlivým Milčanem“¹⁵⁶. V poslední třetině knihy nám Jakub Kušk dokonce prozrazuje, že lidé na Satkule mají pro štěstí výraz „zbožo“¹⁵⁷.

Rod Serbinů tak zastupuje národ Lužických Srbů, zatímco rod Reissenberků představuje německý živel, kterým jsou Srbové neustále utlačováni. Můžeme ale oba rody

---

¹⁵⁴ BRŽZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 126.

¹⁵⁵ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - reč a literatura*, 1978, roč. 26, č. 1, s. 161.

¹⁵⁶ Milčansko bylo strašim pojmenování Lužice.

¹⁵⁷ „zbožo“ v lužické srbštině opravdu znamená štěstí.

chápat i obecněji: rod Serbinů pak bude symbolizovat jakoukoli utlačovanou skupinu a Reissenberkové se stanou obecným ztělesněním zla.

Nejdůležitější postavou románu je Krabat. Kdo to však je Krabat? Na začátku románu se praví: „*Jeho narození není nikde zaznamenáno. A že zemřel, je nemyslitelné. O jeho osobě existuje mnoho názorů:*

hrdina,

šelma,

lišák,

vtipálek,

filosof, který nikdy nepolíbil ženu,

zpěvák,

sukničkář,

člověk, který hledal svět ve hvězdách,

člověk, který našel hvězdy na světě,

věčný mladík,

starý, unavený muž, který nemůže zemřít,

*zkratka: kolik lidí, tolik názorů.*¹⁵⁸ V průběhu románu zjišťujeme, jak už bylo řečeno, že Krabat se „převtěluje“ do různých členů rodu Serbinů. Anebo možná každý člen rodu Serbinů je tak trochu Krabatem. Nevíme...

Víme jen, že Krabat se svým přítelem Jakubem Kuškem vydává hledat zemi Štěstí. Zemi bez Reissenberka, zemi, kde nikdo a nic neponese „Reissenbekovo znamení“ – zde symbol útlaku a nesvobody. „*Kašpar Serbin, žil prý v době husitských válek, řekl svému katu Reissenberkovi do očí: ‚Mezi námi je nepřátelství na život a na smrt. Bylo nám dáno stejně jako věčný život. Budeme žít tak dlouho, dokud jeden druhého nepověsíme na strom dějin, dokud jeden z nás neskousne modrý jazyk mezi zuby!‘ [...] Snad je to pravda. Petr Serbin a mlynář Kušk o ní byli přesvědčeni. A jednali podle toho. Jeden tak, druhý onak. Na strom dějin však nikdy nezapomínali. Až na něm bude Reissenberk viset, zmizí znamení na jejich rameni, skončí den hledání a oni naleznou, co hledali.*“¹⁵⁹ Boj mezi Krabatem a Reissenberkem se stává hlavní osou díla. Přičemž Reissenberk není jen členem svého rodu. Jeho rod v knize dokonce fakticky vymírá. Vzpomínky na jeho existenci však zůstávají stálým cejchem na každém Serbinovi. Reissenberk se postupně stává obecným principem

---

¹⁵⁸ BRĚŽAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 7-8.

¹⁵⁹ tamtéž s. 45.

zla, představitelem utlačovatele a vykořisťovatele. Reissenberka také můžeme vidět v osobě Lorenza Ceballa, F. J. Cominga či žebráka se safírovým okem.

Krabatovo hledání šťastné země je hledáním vykoupení ze současného bytí. Krabat se stává vykupitelem a zachráncem svého lidu. Jemu Bržzan přikládá nepostradatelnou úlohu: „*Stejně jako Atlantové, ani moře nezná ten potok, ale bylo by to jiné moře, kdyby v něm nebylo vody ze Satkuly.*“¹⁶⁰ Byl by to jiný svět, kdyby v něm chyběl lužickosrbský národ. Ač o tomto národě stejně tak jako o Krabatovi v podstatě nic nevíme, je oba nedílnou součástí světa, který by bez něj nebyl tím, čím je.

Otázka vykoupení se táhne celými srbskými dějinami. Všichni Srbové vidí Krabata před sebou a jsou vlastně jím samotným, neboť musí vykoupit sami sebe, vykupitel pro ně neexistuje.¹⁶¹

Krabat se tak stává symbolem lidského hledání a úsilí. Je přítomen všude tam, kde se člověk stává subjektem dějin.¹⁶² Stejně to vidí i H. Ulbrechtová, podle které lze román označit právě jako výpověď o lidském subjektu na pozadí dějin.¹⁶³

Krabat je přítomen ve všech časech a prostorech - doba Caesarova, husitské války, Třicetiletá válka, napoleonské nájezdy, porážka u Budyšína 1813, revoluce 1848, ... doba pokroku ve výzkumu genů – aby zakročil tam, kde je to třeba.

Důležité je ještě zmínit, že Krabat přesto v textu vystupuje ne jako dokonalá a bezchybná bytost, ale jako člověk z masa a kostí.

Stejně jako jsme to pozorovali u obou autorů předešlých, a stejně jako tomu bylo už v případě Bržzanovy první adaptace krabatovské látky v Čarodějném mlýně, i do tohoto románu se promítlo trauma 2. světové války.

Nejzřetelněji se to projevuje v příběhu s generálem. Krabat se svým průvodcem Jakubem Kuškem přišli jednoho dne zvláštního města, které ve skutečnosti už nebylo městem, ale proměnilo se v pevnost: „[...] *prošli [...] nesčetnými polními hlídkami, dobře skrytými strážnými stanovišti, zátarasy, překážkami z ostatého drátu, minovými poli, konečně i několika zákopy a valy a třikrát zajištěnou branou a potom viděli na valech a za*

---

¹⁶⁰ BRŽZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 7.

¹⁶¹ KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 26, č. 1, s. 166.

¹⁶² KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur. In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 26, č. 1, s. 162.

¹⁶³ ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi střeoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 216.

stromy, na náměstích a na každém rohu katapult vedle katapultu, natažené a nabité, připravené ke střelbě na všechny strany. I kdyby tu ještě nějaký stavitel katapultů byl, na další katapulty by tu nebylo místo.“¹⁶⁴ Všude se to hemžilo vojáky a důstojníky, ale přesto město vypadalo opuštěně. Nikde nebyli žádné ženy ani děti, krámy byly bez prodávajících.

Později se od malého chlapce dovídají, co se stalo: PŘESPOLNÍ popichovali naše česáče, že mají zakázáno jíst citrusy, a kolem hranic dokonce rozestavěli tabule s nápisy „kdo neseje, ať nejí“. Generál proti nim vytáhl do boje, ale zjistil, že mají mnoho vojáků a zbraní. Nechal proto nejdříve svou vlastní zemi na hranicích zpustošit, jen aby se česáči nemuseli tabule číst. Potom řekl, že PŘESPOLNÍ mají tolik zbraní jen proto, aby nám vnutili svůj nepořádek, a proto že musíme mít víc zbraní a víc vojáků.

Protože generál neměl na zbraně peníze, zaplatil je nejprve česáči, kteří začali horovat pro „nepořádek“. Jenže když ve městě nebyly žádné plody, začali lidé na generála nadávat. „A když lidé ve městě nadávají na vlastního generála, může nepřítel lehce město podrobit.“¹⁶⁵ Proto musel generál nakoupit další zbraně, aby město uchránil, a zaplatit je dalšími lidmi. Tak to šlo dál, až město bylo téměř prázdné. Pak už generál musel platit i svými vlastními vojáky: „Za chvíli si už nebudu moci dovolit pro své penzisty ani pořádnou přehlídku, protože vaše prokleté účty mě připraví o spoustu dobrých vojáků.“ Rozčílil se: „Požíváte moje lidi. Dnes jeden regiment, příští týden další...“ Pak ale přísahal: „Kdyby to muselo být, prodám všechny vojáky i domy, dům za domem prodám, jen abych mohl nakoupit zbraně. Zbraně! Zbraně!“ řval. „Město uhájím. Jestli mě však doženete až do krajnosti...“¹⁶⁶

Na příkladu tohoto městečka se Brězanovi podařilo dokonale ukázat absurditu válečné mašinerie a válečných konfliktů jako takových.

Nacházíme zde i přímý odkaz 2. světovou válku a koncentrační tábory, jež se pro Hitlera staly zdrojem pracovní – zde konkrétně při stavbě dálnice. „A potom pískovna, jáma. Na okraji jámy flekaté dogy a černé zbraně, v ranním slunci mírné a ospalé, Někdo hraje na foukací harmoniku. Na dně jámy pobíhají ostatní, pruhovaní, očíslovaní, pilní mravenci v dřevácích, stavějí s lopatami a kolečkem základy budoucí dálnice. Má dívka měla kaštanové copy a nedívala se tam. Viděl jsem psa u boku muže a slyšel jsem píseň

---

¹⁶⁴ BRĚZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 177

¹⁶⁵ BRĚZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 180.

¹⁶⁶ tamtéž s. 182.

*hranou na foukací harmoniku. [...] Na okamžik jsem měl pocit, že se lidé dělí na mravence s lopatami a harmonikáře se psy a puškami.*¹⁶⁷

Jelikož, jak už bylo zmíněno, se jedná o román dějinný, který svou šíří zabírá ohromný časový úsek, odkazů na jednotlivé historické události bychom zde mohli najít mnoho.

Vidíme, že se ještě Bržzan ve svém románu vyrovnává s traumatem, které vzniklo v souvislosti s příchodem německé reformace v 16. století a Martina Luthera. „Martin Luther sám Srby dobře znal a věděl o jejich kulturních a jazykových odlišnostech od dominantního německého prostředí. Zatímco pro Němce prosazoval konání bohoslužeb v národním jazyce, pro kázání v lužickosrbských vesnicích doporučoval jednoduchou němčinu a srbský jazyk nepokládal za rovnocenný.“¹⁶⁸ Neklonoval se tedy ani k potřebě překladu Bible a jiných textů církevního charakteru do lužické srbštiny. Předpokládal, že je to zbytečné, protože byl přesvědčen, že lužickosrbský národ do dvou generací vymře. Potěšující je, že dnes můžeme říci, že se mýlil. V současné době je tato otázka bohužel mnohem aktuálnější.

Že to pro Srby byla a dosud je bolestná zkušenost, dokládá Bržzan i tím, že „odkaz“ na výrok Martina Luthera zařadil v knize na velmi podstatné místo – těsně před samotný závěr: „[...] zedník Donát [...] nevěřícím hlavám vypravoval, jak Krabat – někteří říkají, že se jmenoval Michal Serbin – podle vzoru wittenbergského slavíka přeložil bibli do řeči lidí od Satkuly. Reissenberg však na vytištění knihy nedal papír. Spor rozhodlo wittenbergský doktor, který byl povolán jako smírčí soudce, a ten řekl Krabatovi - nebo Michalu Serbinovi: - ,K čemu, bratře? Vždyť tvoji synové už žádné syny mít nebudou.“¹⁶⁹

Problém vědy, vědeckého poznání a pokroku byl v Bržzanově době jistě neméně aktuální než v současnosti. „V socialistických zemích byla tematizace vědy na metaliterární rovině mj. i výsledkem neustálého zdůrazňování pokračující „vědeckotechnické“ revoluce, jak byla importována sovětskou ideologií.“¹⁷⁰ Snad i proto se tato témata stávají v jeho textu jedněmi z témat hlavních. Otázku poznání Bržzan nastínil už v *Čarodějném mlýně*, aby ji pak v *Krabatovi* mohl plně rozvinout.

---

¹⁶⁷ tamtéž s. 70.

¹⁶⁸ KALETA, Petr. *Češi o Lužických Srbech*. Praha: Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2006. s. 23.

¹⁶⁹ BRŽZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 344.

¹⁷⁰ ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi střeoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 217.

Představitelem vědy se v textu stává Jan Serbin (a spolu s ním i Krabat). Jan Serbin je biolog, oceněný Nobelovou cenou za výzkum v oblasti genů. Podařilo se mu objevit chemický vzorec, který dokáže změnit lidskou podstatu.

Jan Serbin je zpočátku přesvědčen, že věda spolu s jeho vzorcem člověku může přinést spasení: „*Obrátil jsem se na Kuningase: ,Tvrdíš, že má věda na konci nutně vytvoří mutaci Homo sapiens, a věříš, že potom všechno zkamení. Já tvrdím, že v lidském mozku je nějaké chybné zapojení, které člověku brání zbavit se zvířecího původu. Právě mě napadá – tím mám možnost správně interpretovat tvé oblíbené rčení o spasení toho, který o něco usiluje: spasení člověka tkví v jeho odpoutání se od všeho zvířecího. Samozřejmě že ne v biologickém smyslu, ale v tom, že rozum se stane absolutním a ničím neotřesitelným pánem jeho jednání.*‘ [...] *Cítil jsem se schopný najít SPASENÍ. Nepochyboval jsem o svém právu a moci.*“¹⁷¹ Několikrát se dokonce uchýlí k tomu, že vzorec použije – poprvé v případě Christra Göranssona, podruhé u majitele vodních nádrží, naposledy možná na svého vědeckého protivníka Lorenza Ceballa (ale to z textu není zcela jasné). Oba předně jmenovaní dopadnou špatně. Christer se dostane do blázince a vodní šéf je „nešťastnou náhodou“ zabit svým kumpánem při automobilové nehodě.

Postupem času si Jan Serbin uvědomuje, že se dostává do pozice Boha a že on je tím, kdo by měl rozhodovat co, je dobré a co špatné. „*Znám chemický proces, jemuž říkáme život,*‘ říká. *Ale ani ten proces, ani moje vědomosti v něm nerozeznávají dobro a zlo.*“¹⁷² Uvědomuje si, že moc, kterou drží ve svých rukou, je nedílně spojena s odpovědností, „*moc se změnila v odpovědnost*“¹⁷³. Autor tak prostřednictvím této postavy implantuje do textu jedny z hlavních problémů celého díla: 1. zda má člověk (buť vědec) právo zasahovat do lidského života a 2. odpovědnost vědce za to, aby lidstvo nezaniklo v důsledku toho, že jeho morální zralost bude menší nebo stejně velká jako úroveň technického pokroku. Morální vyspělost musí být vždy o krok dál. „*Ten vzorec je nesmyslný, pokud náš svět není celistvý, pokud jsou na světě skupiny, které chtějí škodit jiným lidem.*“¹⁷⁴

Uvědomuje si, že vzorec by mohl vést i k sebezničení lidstva. A i kdyby ho nezničil, „*smetl [by] dosavadní lidstvo a dosadil by sem jiné*“¹⁷⁵. Bylo to však již „nelidstvo“, „*neschopné myslet dopředu, a proto by se nutně vracelo zpátky až k svému*

¹⁷¹ BRĚZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 282.

¹⁷² BRĚZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 309.

¹⁷³ tamtéž s. 75.

¹⁷⁴ tamtéž s. 239.

¹⁷⁵ tamtéž s. 328.

nulovému bodu“¹⁷⁶. Lidé by přestali být lidmi. Proto se rozhodne, že vzorec zůstane navždy pouze v jeho hlavě.

Spolu s H. Ulbrechtovou můžeme říci, že „Krabat-Serbin tedy hlásá, že přírodní vědy a technika k rozvoji člověka a naplnění smyslu života pomáhají, ale samy o sobě nestačí. Pouze ve spojení s neustálou prací na vyšším stupni etické zralosti může člověk dosáhnout skutečné seberealizace. A ta přináší osvobození, které si člověk (míra všeho!) vydobývá sám.“¹⁷⁷

Právě tímto pojetím vědy se Bržzan přibližuje Goethovu Faustovi. Faustovská touha po vědění byla společná všem hlavním hrdinům předchozích analyzovaných děl, avšak teprve v *Krabatovi* dosáhla svého vrcholu. Faust i Jan Serbin-Krabat zjišťují, že věda sama o sobě neudělá člověka šťastným, že nedokáže dát lidskému životu smysl, že v posledku nemá co říct k otázce, co je to člověk.

Avšak na rozdíl od Fausta, který je vykoupen Bohem, Bržzan nevidí spásu v božském. Je přesvědčen, že už při stvoření se v nebesích stala chyba – právě Bůh je zodpovědný za to, že se svět rozdělil na utlačující a utlačované. Spásu vidí v pravé lidskosti.¹⁷⁸

V souvislosti s vědou a vynálezem vzorce rozehrává Bržzan i otázku užitečnosti a neužitečnosti. „*Například náš kovář, ten je užitečný jen v zimě. V zimě kove ploty a mříže – dělá nádherné mříže. V létě ho však nejspíš najdeš u včeliček. Sedí u nich, pozoruje je a vysvětluje ti – jestli tě to zajímá – jak různé včely bzučí, když mají napilno, když jsou veselé, zklamané, unavené nebo nazlobené. Má vždycky nejlepší snůšku, asi polovinu z ní rozdává. Je to dobrý kovář, silný a zdravý, ještě mu není ani padesát. Udělám ho ještě užitečnějším a nechám ho kovářit celý rok. Včely budou snášet i bez něho. Ale kdo pak bude vypravovat historky o včelách? Jak je to vlastně s radostí člověka – je pro ostatní neužitečná?*“¹⁷⁹ Můžeme to chápat jako kritiku, nebo spíše jako postesknutí si nad tím, že nejdůležitějším soudobým společenským měřítkem se pomalu a jistě stává užitečnost.

Jako další společenskou narážku můžeme chápat „město bezokých“. Jedná se o magické, v neurčitém prostoru a čase zasazené město. Od okolního světa přísně oddělené hradbou, příkopem a ještě dvojitou zdí. Každý, kdo chce být vpuštěn do města, musí své oči odevzdat. I všichni obyvatelé města – s výjimkou žebráka a dívky jménem Aiku, kteří

---

¹⁷⁶ tamtéž s. 328.

¹⁷⁷ ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 219.

¹⁷⁸ ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. s. 219.

¹⁷⁹ BRŽZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 215.

mají jedno oko vidoucí – mají oči ze skla, polodrahokamů či drahokamů. Lidé jsou spokojeni, jsou přesvědčeni, že je vše tak, jak má být. A i když se Jakub Kušk snaží jednomu z občanů vysvětlit, že se mezi nimi nachází i tací, kteří mají jedno oko vidoucí, je považován za blázná. Občané města jsou naučení věřit systému, jenž je jim od mala vštěpován a dobrovolně se tak vzdávají svého rozumu. „*Jakuba napadlo, že Nemyšlení je mladší sourozenec Málomyšlení, jeden rychleji, druhý pomaleji, ale oba utíkají k branám města bezokých a ukládají své oči do košíku, který strážný každému spouští. Za branou vítá příchozího lord s velkýma ušima nebo žebrák se safírovým okem, odvádí ho do Reissenberkova prázdného zámku, jehož prázdnota je obrovský trychtýř vysávající vědomí a svědomí, vyprázdněný je pak odfouknut do krčmy Aladinova lampa, aby se pobavil podle vlastní volby: „Život je pestrý, užij si, jak můžeš! Život je krátký, nesmíš se nudit!“*“¹⁸⁰

Vidíme tu jednoznačný odkaz na Komenského *Labyrint světa a ráj srdce*. Bržan tak jednoduše upozorňuje na to, že společnost žije v neustálé civilizační a mocenské iluzi. Netouží po pravdě, ale po pohodlném a bezstarostném životě. Lidé vyměnili svůj rozum za iluzi štěstí. Na rozdíl od Komenského jde tak i o kritiku víry, která je špatná vždy, když je slepá.

V posledku však Bržanův román není jen obrazem lužickosrbského národa a jeho existence na pozadí spletitých dějin. Vysoko nad tím vším, možná i nad otázkou „Kdo je to Srb?“, stojí otázky, které tíží lidi od prvopočátku vědomí lidské existence: „Co je to člověk?“ a „Jaký je smysl lidského života?“

Tyto otázky přitom z textu pouze nevyplývají, ale jsou zde explicitně položeny. Bezpochyby se jedná o otázky, které lidstvo tížily od nepaměti. Už lidé ve starověku si museli vyprávět mýty, které nebyly v posledku ničím jiným než odpovědí na nejasnosti týkající člověka a jeho existence. Avšak ve 20. století nabývají tyto otázky nebývalé aktuálnosti.

Lidé jsou najednou obklopeni novou skutečností, jejich svět se překotně mění. S měnícím se světem přicházejí stále nové a nové problémy, pro něž lidé zapomínají na to nejdůležitější, na své lidství. Berou ho jako samozřejmé. Ano, všichni víme, co je to člověk. Ovšem dokud se nás na to nikdo nezeptá. V té chvíli zůstaneme němí. Protože problém lidství přestal být problémem.

---

¹⁸⁰ tamtéž s. 290.

Zdá se však, že měnící se svět a urputná lidská snaha se s touto změnou vyrovnat, není tou hlavní příčinou. Člověk se ztratil sám sobě, protože se dopustil věcí, které jsou s lidstvím a s principy humanity neslučitelné. 1. světová válka, 2. světová válka a holocaust mluví za vše. Můžeme po těchto hrůzách ještě mluvit o člověku?

Musíme mluvit o člověku, jinak bychom nemohli dál existovat. A Brězan právě v této chvíli přichází se svou otázkou „Co je to člověk?“, aby jí námi oťrásl a pomohl tak člověku zpátky najít člověka.

Otázkám a potřebě ptát se příkládá Brězan velkou důležitost. Otázky totiž osvobozují skutečnost z propastné šedi samozřejmosti a činí ji tak předmětem lidského uvažování. A to je, zdá se, důvod, proč ani Brězan na otázky nezapomíná: *Dříve byl Handrias Serbin dobrým hráčem devíti kameny mlýnku [...] Kolikrát si starý muž, když se mu krátil dech a zdálo se, že se udusí, vzpomněl na tuto hru. Kolikrát se ptal, zda nemá kameny moudré odevzdanosti zazdíť černé kameny otázek. Jakmile záchvat skončil a srdce už se neobávalo nedostatku kyslíku, věděl zase, že otázky nejsou strašidla užírající minulost a rozhazující tenhle kopeček na pospas větru let, tři hrsti písku, nic nebylo a nic není. Kdyby tyto otázky zazdil, ztratilo by všechno věčnost svého bytí. Všechno, i on sám. Protože moudré kameny, když uzavřou černé, jsou také bez pohybu. Hra končí.*¹⁸¹

I Krabat je představován jako věčně se tázající: *„Ještě více než přání být pánem tajemné síly, vynalézat nové a vynalezené podle libosti měnit, trápily ho otázky a tajemství, s nimiž se setkával a jejich řešení, jak se mu zdálo, pohřbil se svou holí. Nic kolem něho nebylo samozřejmé, všude samá otázka. [...] Každý věc, každý jev na něj křičel svoje PROČ. Někdy si Krabat myslel, že mu praskne hlava. Jindy, že do ní musí dostat nejen tisíc, ale tisíckrát tisíc PROČ. A stejně tolik odpovědí. Otázky ho spalovaly a čím déle to trvalo, tím si byl jistější, že cestu do země Štěstí nezdolá silou svých nohou. Země Štěstí leží za poslední odpovědí! A otázky jsou milníky cesty, která k ní vede.*¹⁸²

Brězanova práce s krabatovskou látkou svědčí o jisté fascinaci všemi výše uvedenými leitmotivy, které lze zároveň označit za leitmotivy pramenící z moderní světové literatury obecně. Zároveň jde ovšem o text napsaný v intencích malého, umírajícího národa, tedy o text laděný výrazně nacionálně. O text, který hledá pravdu a podstatu lidského bytí v šíleném dvacátém věku. Dejme na závěr tohoto pojednání slovo samotnému autorovi, který se ke své krabatovské posedlosti vyjádřil takto:

¹⁸¹ BRĚZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982. s. 140.

¹⁸² tamtéž s. 39.

„Postava mě fascinovala. Tušil jsem velký příběh a potřeboval jsem léta, abych našel jeho jádro: vědění je moc a moc osvobozuje. Krabat byla ztělesněná touha utlačovaného národa. Když jsem začal přemýšlet o interpretaci, měl jsem na mysli napsat lužickosrbskou epopej – jejíž hlavní výpovědí by byla pravda. Avšak ještě v přemítání jsem začal pochybovat o její dnešní pravdivé výpovědi, její platnosti: Lidské vědění daleko v předstihu před morální zralostí lidství – a já jsem se musel začít tázat sám sebe: Kdo nebo co zachrání nás samotné před naším vlastním věděním? Tak se mi Krabat stal velkou postavou plnou pochyb a nejistoty; s ním i skrze něj jsem se pokoušel formulovat otázky, které tíží lidi všude na zemi. Zdálo se mi, že jsem prostřednictvím Krabata našel studnu pravdivého poznání. Také z něj čerpám toto: že studny pravdivého poznání jsou nevyčerpatelné. Vždy do nich proudí nová voda z hlubinných pramenů. Přiblížíme se pravdě, pokud se přiblížíme hlubinným pramenům? Nevím, vím jen to, že nenajde hlubinný pramen ten, kdo nekope. Psaní je: kopat skryté prameny.“¹⁸³

---

¹⁸³ NEUBERT, Reiner, LANGE, Günter. Jurij Brězan. In: FRANZ, Kurt, LANGE, Günter, PAYRHUBER, Franz-Josef. *Kinder- und Jugendliteratur - ein Lexikon. Teil 1: Autoren/Übersetzer*. Meitingen: Corian, 1995 (22. Erg.-Lfg. Oktober 2004) s. 7 – 8. (překlad Tereza Valášková)

Závěr

Měrcin Nowak-Njehorňski, Otfried Preussler i Jurij Bržzan se uchýlili k adaptaci pověsti o Krabatovi ve dvacátém století. Aby se však postava Krabata mohla stát pro tyto autory, a nejen pro ně, inspiračním zdrojem, musela projít poměrně spleťtým vývojem. Ten začal u historické osobnosti jízdního plukovníka Johanna Sachadowitze (1624–1704) a pokračoval přes celé devatenácté století. Výsledkem byla krabatovská látka zpracovaná v podobě několika variant pověsti, která obsahovala již všechny důležité motivy.

Zápisy pověstí vystřídaly ve dvacátém století osobité literární adaptace výše zmíněných autorů. Cílem mé práce bylo postihnout, jakým způsobem byla tato jednotlivá zpracování krabatovské látky ovlivněna soudobou dějinnou situací, případně osobními prožitky autorů.

Je pochopitelné, a analýza všech vybraných textů to potvrdila, že dílo vždy koresponduje s dobou, ve které vzniká. A to bez ohledu na to, zda se autor tomuto vlivu pokouší vzdorovat, či nikoli. Dobová determinace díla se stala neodmyslitelnou součástí jakéhokoli druhu textu. Tím více pak ve dvacátém století, které s sebou přineslo tragédie dosud nevídaného charakteru – první a druhou světovou válku, holocaust, totalitární režimy. Šlo o zážitky tak silné, že zasáhly nejen literaturu (včetně literatury určené dětem a mládeži), ale i ostatní oblasti umění.

Tak u Měrcína Nowaka-Njehorňského se pověst o Krabatovi dostává zcela do služeb socialistické ideologie. Kouzelník Krabat se stává prototypem socialistického hrdiny, který na svém panství zruší poddanství, protože dospěje k uvědomění, že nemá právo využívat slabých a bezmocných, aby se měl dobře a nemusel nic dělat. Vysuší bažiny, suchou půdu zavlaží, trnky promění ve sladké ovoce a plevel v obilí. Na konci svého života rozdělí celý svůj majetek svým bývalým poddaným a sám dožívá v malé hospůdce.

V Bržzanově *Čarodějném mlýnu* se vliv dějinných událostí promítl především do velice surového zobrazení násilí, kterého je text plný, a do pojetí postavy mlynáře, ve kterém můžeme spatřovat prototyp kapitalistického vykořisťovatele.

Preusslerův text se zdá být dobovým klimatem ovlivněn nejméně. Přesto i do jeho literárního světa prosakuje trpká životní zkušenost s druhou světovou válkou. Ta se nejvíce odráží v postavě Mistra a v celkových poměrech ve mlýně, které jsou analogií nacistické diktatury.

V Preusslerově textu však můžeme pozorovat ještě další nesmírně důležitou reakci na dobovou situaci. Tou je snaha o znovunalezení a znovuuštění základních lidských hodnot a pokus o nastolení řádu uprostřed dobového chaosu.

Při svém druhém pokusu o zpracování krabatovské látky, vzhledem k soudobé stále ještě ne příliš uspokojivé situaci svého národa, pojal Brězan postavu Kraba především jako národního osvoboditele a vykupitele. Jedná se o dílo, které není reakcí na dobu pouze na rovině obsahové, ale svou oscilací mezi modernou a postmodernou především na rovině formální.

V díle Měrcina Nowaka-Njehorňského cítíme velice silný národnostní rozměr. Oba autoři, jako Lužičtí Srbové, se nemohou odpoutat od problematiky týkající se vlastního národa a mají potřebu ji ve svých dílech neustále manifestovat. Tato potřeba však nepramení pouze z historických daností, ale především ze soudobé situace obou autorů. Obecně je rozšířena představa, že Lužickým Srbům se pod záštitou NDR dostávalo podpory ve všech směrech, jejich situace však - jak už jsem konstatovala v kapitole „Lužičtí Srbové a jejich sociokulturní situace ve dvacátém století“ – nebyla zdaleka tak růžová. A tito autoři, jak dosvědčují jejich texty, si toho byli dobře vědomi.

Závěrem můžeme konstatovat, že právě ve dvacátém století se díky osobitým autorským adaptacím rozvinul příběh kouzelnického učně Krabata mnoha směry a získal nové dimenze, které se budou moci stát inspirací pro další autory a umělce.

Seznam literatury

Prameny:

BRĚZAN, Jurij. *Čarodějný mlýn*. Praha: Práce, 1971.

BRĚZAN, Jurij. *Krabat*. Praha: Práce, 1982.

NOWAK-NJECHORŇSKI, Měrćin. *Čaroděj Krabat*. Praha: SNDK, 1961.

PREUSSLER, Otfried. *Čarodějův učeň*. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-553-3.

Monografie:

BOBKOVÁ, Lenka, BŘEZINA, Luděk, ZDICHYNEC, Jan. *Horní a Dolní Lužice*. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-382-4.

KALETA, Petr. *Češi o Lužických Srbech*. Praha: Masarykův ústav – Archiv AV ČR, 2006. ISBN 80-86495-41-8.

ŠRÁMEK, Jiří. *Dějiny francouzské literatury v kostce*. Olomouc: Votobia, 1997. s. 429. ISBN 80-7198-240-7.

ULBRECHTOVÁ, Helena. *Lužickosrbská literatura: její vývoj a pozice mezi středoevropskými literaturami*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1408-3.

Periodika:

ČERMÁK, Radek. Literární apologie Jurije Brězana. In *Česko-lužický věstník*, 2007, roč. XVII, č. 4, s. 16 – 20.

HEINE, Lucia. Krabat oder Die Verwandlung der Welt. In *Sinn und Form*, 1977, Jahr 29, H. 1 – 3. s. 659 – 667.

HOELSCHER-OBERMAIER, Hans-Peter. Krabats Metamorphose. Von der sorbischen Volkssage zu Jurij Brězans Kunstmärchen „Čorny młyn“ („Die Schwarze Mühle“). In *Lětopis*, 1992, roč. 39, č. 2, s. 87 – 92.

KIJOVÁ, Kinga. Měrcin Nowak-Njechorński a časopis Sokołske listy. In *Lidé města / Urban people*, 2008, roč. 10, č. 3, s. 115 – 125.

KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur (I). In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 2, s. 183 – 202.

KRAUSE, Georg. Die Adaption der sorbischen Krabat-Sage in der künstlerischen Literatur (II). In: *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1979, roč. 26, č. 2, s. 153 – 178.

SCHOLZE, Dietrich. Nachrufe: Jurij Brězan (1916-2006) Schriftsteller. In *Mitteldeutsches Jahrbuch für Kultur und Geschichte*. 2007, Bd. 14, s. 215 – 217.

VYDRA, František. Měrcin Nowak-Njechoński – malíř svého lidu. In *Česko-lužický věstník*, 2000, roč. 10, č. 12, s. 108 – 109.

WARM, Günter. Zur Gestaltung der Epochenproblematik in Jurij Brězans Roman „Krabat oder Die Verwandlung der Welt“. In *Lětopis. Instituta za serbski ludospyt : rjad A - řeč a literatura*, 1978, roč. 25, č. 1, s. 50 – 57.

Sborníky:

BRANDT-WARDENBERG, Henriette. „Die Schwarze Mühle“ von Jurij Brězan. Analyse einer Bearbeitung des Sagenstoffes aus der Lausitz. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 121 – 148.

HOSE, Susanne. Krabat und die Erzählforschung. Eine Diskursbetrachtung. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 47 – 59.

HOSE, Susanne. Vom Magier zum Markenzeichen. Krabat in der Lausitz. In *Krabat: Analysen und Interpretationen*. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 137 – 153.

KORNWACHS, Klaus. Krabat als Mythos? In *Krabat: Analysen und Interpretationen*. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 97 – 115.

KRAUTZ, Stefanie. Krabat – Eine Hoffnungsgestalt des sorbischen Volkes? In *Krabat: Analysen und Interpretationen*. Kristin Luban (ed.). Cottbus: Brandenburgische Technische Universität Cottbus, 2008. s. 155 – 162.

SOLICH, Raphaela. Über die Verwendung und Bedeutung von Symbolen und Motiven. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 199 – 212.

UNGER, Katharina. Moralisch-christliche Wertevermittlung. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat - Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 190 – 198.

VALENTA, Zdeněk. Filozofický prostor Brězanova Krabata. In *Prostor v jazyce a literatuře*. Jiří Koten (ed.). Ústí nad Labem : Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2007. s. 335 – 337.

ZIMMERMANN, Steven. Krabat-Sagen und ihre Bearbeitungen. In *Sorben (Wenden): eine Brandenburger Minderheit und ihre Thematisierung im Unterricht*; Teil III: Krabat -

Aspekte einer sorbischen Sage. Martin Neumann (ed.). Potsdam: Zentrum für Lehrerbildung an der Universität Potsdam, 2008. s. 14 – 46.

Slovníky:

LANGE, Günter. Otfried Preussler. In: FRANZ, Kurt, LANGE, Günter, PAYRHUBER, Franz-Josef. *Kinder- und Jugendliteratur - ein Lexikon. Teil 1: Autoren/Übersetzer*. Meitingen: Corian, 1995 (33. Erg.-Lfg. Juni 2008) s. 1 – 60.

NEUBERT, Reiner, LANGE, Günter. Jurij Bržzan. In: FRANZ, Kurt, LANGE, Günter, PAYRHUBER, Franz-Josef. *Kinder- und Jugendliteratur - ein Lexikon. Teil 1: Autoren/Übersetzer*. Meitingen: Corian, 1995 (22. Erg.-Lfg. Oktober 2004) s. 1 - 22.

VESELÝ, Jiří, BOK, Václav, MACHÁČKOVÁ-RIEGLOVÁ, Věra. *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských*. Praha: Odeon, 1987.

Webové stránky:

Autor neznámý. *Modernist literature* [online]

Aktualizace: 18. 5. 2011 [citováno 10. 6. 2011]. Dostupné z: <
http://en.wikipedia.org/wiki/Modernist_literature >

GERLOFFOVÁ, Krista. *HISTORIE: Šesticípá hvězda – Davidův štít* [online]

Publikováno: 10. března 2010 cit. [2011 – 5 - 12]. Dostupné z: <
[http://neviditelnypes.lidovky.cz/historie-sesticipa-hvezda-daviduv-stit-fc5-
/p_kultura.asp?c=A100308_232959_p_kultura_wag](http://neviditelnypes.lidovky.cz/historie-sesticipa-hvezda-daviduv-stit-fc5-/p_kultura.asp?c=A100308_232959_p_kultura_wag) >

Resumé

Předmětem této práce se stala pověst o Krabatovi a její zpracování v literatuře dvacátého století. Pověst o Krabatovi se stala nejoblíbenější lužickosrbskou pověstí, avšak inspirovala i řadu autorů jiných národností, české autory nevyjímaje.

Mým cílem bylo postihnout, jakým způsobem se na jednotlivých autorských adaptacích pověsti podepsala dějinná situace dvacátého století a osobní zážitky autorů. Analyzovanými díly se staly: *Čaroděj Krabat* Měrcína Nowaka-Njehorňského, *Čarodějův učeň* Otfrieda Preusslera a *Čarodějný mlýn a Krabat* Jurije Bržana.

První kapitola zkoumá vznik a vývoj pověsti o Krabatovi. Odhaluje, že v základu pověsti stojí příběh skutečné historické osobnosti, plukovníka Johanna Schadowitze, ke kterému se postupně přidružovaly další nejrůznější motivy pocházející nejen ze slovanské lidové tradice. Po stručném zhodnocení situace lužickosrbské společnosti a literatury ve dvacátém století přichází již analýza konkrétních děl, která znovu potvrzuje, že text vždy koresponduje s dobou, ve které vzniká.

Z kouzelníka Krabata se tak v podání Měrcína Nowaka-Njehorňského stává prototyp socialistického hrdiny usilujícího o blaho svých občanů. V Bržanově *Čarodějném mlýně* se autorova dějinná zkušenost promítla především do zobrazení násilí a pojetí postavy mlynáře, v němž můžeme spatřovat kapitalistického vykořisťovatele. Preusslerův *Čarodějův učeň* zdá se být dobou svého vzniku ovlivněn nejméně. I zde ovšem nalézáme analogie tentokrát s poměry v nacistickém Německu. Text lze hodnotit jako reakci na dobu i díky zřetelné snaze po znovunalezení a znovuuštění základních lidských hodnot. Bržanův *Krabat* se pak v reakci na stále ne zcela uspokojivou situaci lužickosrbského národa stává především jeho zachráncem a vykupitelem.

Cesta pověsti o Krabatovi však neskončila těmito literárními adaptacemi. Dodnes se postava Krabat stává inspirací mnoha umělců nejen na poli literárním.

Summary

The topic of the work is the story about Krabat and its word processing in the literature of the twentieth century. The story became one of the most favourite Lusatian - Serbian stories. However, it has inspired number of writers of other nationalities including Czech writers. I focused on the way how the historical situation of the twentieth century and authors' personal experiences influenced different adaptations. The works I analysed are Krabat by Měrćin Nowak- Njechorński, The Sorcerer's Apprentice by Otfried Preussler and The Satanic Mill by Jurij Bržan.

The first part studies the origin and development about Krabat. It turns out that the base of the story is the real historical personality of captain Johann Schadowitz. Other various motives which come not only from Slavonic folk traditions joined him. The brief evaluation of the situation of Lusatian- Serbian society and literature is followed by the analysis of particular works. The analysis confirms that the text always corresponds with the period when it is formed.

Magician Krabat in the presentation of Měrćin Nowak-Njechorński embodies the prototype of a socialist hero working towards the welfare of his citizens. In Bržan's work The Satanic Mill author's historical experience became evident especially in depicting the violence and in the conception of the character of the miller who can be seen as a capitalist exploiter. Preussler's The Sorcerer Apprentice seems to be influenced by the time of its origin least. However, even we can find analogies, this time with conditions in Nazi Germany. The text can be appraised as a reflection of the period thanks to the distinct efforts to discover and reestablish basic human values. Bržan's Krabat then reacts to the situation of Lusatian-Serbian people, which is not entirely satisfactory, and becomes in particular their savior.

The journey of the story about Krabat has not finished in these literary adaptations, though. Up to now, the character of Krabat has become the inspiration of many artists not only in the field of literature.

Klíčová slova

Krabat, 20. Století, Lužice, pověst, pohádka, čarodějův učeň, mlýn, 2. světová válka, socialismus, Německo

Krabat, 20th century, Lusatia, legend, fairy tale, the sorcerer's apprentice, mill, world war two, socialism, Germany